

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 10 (Mart/March 2022), s. 934-959.
Geliş Tarihi-Received: 28.02.2023
Kabul Tarihi-Accepted: 25.03.2023
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1257912

Dîvânu Lugâti't-Türk ve Çevirilerinde Dil Bilgisel Eşdeğerlik ve Anlam Kayıpları: -(I)ş- Biçim Birimi

Grammatical Equivalence and Losses in Dîvânu Lugâti't-Türk and its Secondary Translations: -(I)ş- Morpheme

Nuh DOĞAN*

Öz

Dîvânu Lugâti't-Türk (DLT), 11. yüzyıl Türk dilinin söz varlığını temel alan Türkçe-Arapça çeviri bir sözlüktür. Çeviri eyleminin amacı iki dil arasında eşdeğerlilik sağlamaktır. Çeviride eşdeğerlik sağlamak ise oldukça güçtür. Arapça ve Türkçenin hem dilsel hem de kültürel açıdan oldukça farklı olması DLT'de kimi dil bilgisel kategorilerin Arapçaya aktarılmasında birtakım eşdeğerlik sorunları ve anlam kayıplarının yaşanmasına neden olmuştur. Karahanlı Türkçesinde -(I)ş- biçim biriminin işaretlediği başta işteşlik ve diğer farklı işlevlerinin Arapçada *bire bir* "dil bilgisel eşdeğer" karşılığı yoktur. Bu durum Türkçede farklı olay tiplerini işaretleyen -(I)ş- biçim biriminin dil bilgisel işlevlerinin kaybolmasına ve yanlış şekilde hedef dilin işlevlerinin kopyalanmasına neden olmuştur. Bu, -(I)ş- biçim biriminin işlevlerinin belirlenmesini güçleştirmiş ve yanlış aktarılmasına neden olmuştur. DLT'nin ikincil çevirilerinde (Arapça-Türkiye Türkçesi) orijinal metin ve dilden hareket edilmediğinden anlam kayıplarının katlandığı, dil bilgisel eşdeğerliğin sağlanması bir yana Arapça dil bilgisel kategorilerin aktarılmasına ve -(I)ş- biçim biriminin işlevlerinin yanlış betimlenmesine neden olduğu görülmektedir. Bu çalışmada DLT ve çevirilerinde -(I)ş- biçim biriminin işlevlerinin çevirisinde yaşanan anlam kayıpları ve eşdeğerlik sorunu üzerinde durulmuştur. DLT ve çevirilerinde -(I)ş- biçim biriminin dil bilgisel eşdeğerliğinin sağlanamadığı ve çeşitli kayıplara maruz kaldığı ileri sürülmüştür. Dilsel köken ve kültür ortaklığının eşdeğerliğin sağlanmasını kolaylaştırdığı dikkate alınarak dil bilgisel eşdeğerliğin Karahanlı Türkçesinden Türkiye Türkçesine "dil içi çeviri" yapılarak belirlenebileceği ileri sürülmüş; -(I)ş- biçim biriminin biçim-söz dizimsel yaklaşımlarla bazı dil bilgisel işlevleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dîvânu Lugâti't-Türk, eşdeğerlik, dil bilgisel eşdeğerlik, anlam kayıpları, -(I)ş- biçim birimi.

Abstract

Dîvânu Lugâti't-Türk (DLT) is a Turkish-Arabic bilingual translation dictionary based on the vocabulary of the 11th century Turkish language. The purpose of translation is to provide equivalence between the two languages. It is very difficult to provide equivalence in translation. The fact that Arabic and Turkish are quite different both linguistically and culturally caused some equivalence problems and loss of meaning in the transfer of some grammatical categories to Arabic in DLT. In Karakhanid Turkish, there is no one-to-one "grammatical equivalent" in Arabic for the -(I)ş- morpheme. This situation caused the grammatical functions of the -(I)ş-

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Samsun/Türkiye, e-posta: nuhdogan55@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-8935-8428.

morpheme, which marks different event types in Turkish, to be lost and the functions of the target language to be copied incorrectly. This made it difficult to determine the functions of the -(I)ş- morpheme and caused it to be transferred incorrectly. In the secondary translations of the DLT (Arabic-Turkey Turkish), it is seen that since the original text and language are not used, the loss of meaning is multiplied, it causes the transfer of grammatical categories in Arabic, let alone ensuring grammatical equivalence, and the misdescription of the functions of the -(I)ş- morpheme. In this study, the loss of meaning and equivalence problem experienced in the translation of the functions of the -(I)ş- morpheme in DLT and its translations are emphasized. It has been argued that the grammatical equivalence of the -(I)ş- morpheme in DLT and its translations cannot be achieved and is subject to various losses. Considering that linguistic origin and cultural partnership facilitates equivalence, it has been suggested that grammatical equivalence can be determined by "intra-lingual translation" from Karakhanid Turkish to Turkey Turkish, and some grammatical functions of the -(I)ş- morpheme were determined with morpho-syntactic approaches.

Keywords: Dîvânu Lugâti't-Türk, equivalence, grammatical equivalence, meaning losses, -(I)ş- morpheme.

Giriş

Dîvânu Lugâti't-Türk (DLT) 11. yüzyıl Karahanlı Türkçesi söz varlığının sav, sagu, deyim, şiir gibi Türkçe metin parçalarıyla tanıklandığı ve sözlük birimselleştirildiği, sözlük birimlerin çoğunlukla örnek cümle ve öbeklerle bağlamsal olarak tanımlandığı, sözlük birimlerle ilgili edim bilimsel, kültürel ve dil bilimsel çeşitli açıklamaların verildiği Karahanlı Türkçesinden (kaynak dil) Arapçaya (hedef dil) iki dilli çeviri bir sözlüktür. DLT'nin bir çeviri eser olması dil bilimi ve çeviri biliminin kimi konu ve sorunlarını da taşımasına neden olmuştur. Çeviri biliminde en çok tartışılan ve farklı yaklaşımlarla ele alınan konuların başında eşdeğerlilik (equivalence) ve anlam kayıpları (losses)¹ sorunu gelir. DLT'nin de bir çeviri eser olarak eşdeğerlilik ve anlam kaybı sorunlarıyla karşı karşıya kaldığı görülmektedir.

Çeviri doğal dildeki bildirilerin anlamsal ve işlevsel eşdeğerlik sağlanarak bir başka doğal dile aktarılması eylemi olarak tanımlanmıştır (Vardar, 2001, s. 161; Boztaş, 1993, s. 56). Çevirinin temel amacı anlamsal ve işlevsel eşdeğerlik sağlamaktır. Bununla birlikte kaynak dildeki bilgi, anlam, içerik ya da mesajın hedef dile aktarılması ya da dönüştürülmesinde anlamsal ve işlevsel eşdeğerlilik sağlamak her zaman kolay değildir. Nida, hiçbir iki dil göstergelere verilen anlamlar ve göstergelerin cümle ve söz öbeklerinde düzenleniş biçimleri açısından birbirinin aynısı olmadığından iki dil arasında bütünüyle hiçbir eşdeğerlik ya da uyuşmanın olmayacağı, dolayısıyla tümüyle bir dönüştürme ya da çevirinin de mümkün olmadığını düşünür (1964/2013, s. 170). Jakobson, diller arası çeviri düzeyinde, genellikle kod birimleri arasında tam bir eşdeğerliğin kesinlikle olmadığını, çevirinin yabancı kod birimlerin ya da mesajların yeterli yorumları olarak hizmet edebileceğini dolayısıyla mutlak çevirinin mümkün olmayacağını ancak yaratıcı çevirinin mümkün olabileceğini ileri sürer (1959/2013, s. 157, 161). Çeviri eylemi sırasında eşdeğerlik sağlamanın güçlüğü kimi "anlam kayıplarının" yaşanmasına neden olur. Bilgi yitimi ya da anlam kaybı çeviride karşılaşılabilecek en önemli sorundur (Vardar, 2001, s. 161). Anlam kaybı kaynak dildeki düzgün uyarınca oluşturulan bildiriye yerleştirilememesi demektir (Vardar, 2001, s. 162). Anlam kaybı temel olarak iki dil arasında aynılığın olmamasından kaynaklanır. Dillerin dil bilimsel ve toplumsal-kültürel farklılıkları anlam kayıplarının ortaya çıkmasına neden olur. Arapça ve Türkçenin hem dilsel hem de kültürel açıdan oldukça farklı olması DLT'de kimi dil bilimsel kategorilerin Arapçaya aktarılmasında çeviri eyleminin tabiatından kaynaklanan eşdeğerlik sağlamanın güçlüğünden ötürü birtakım anlam kayıpları yaşanmıştır. Karahanlı Türkçesinde -(I)ş- biçim biriminin işaretlediği başta

¹ Vardar (2001) bu durumu *bilgi yitimi* terimiyle de karşılar.

işteşlik ve farklı alt-olay tipleri ya da işlevlerinin Arapçada *bire bir* “dil bilgisel eşdeğer” karşılığı ve ilişkisi olmadığından çoğunlukla bilinçli ya da bilinçsiz kategori ve düzey kaydırmalarıyla (shifts) ve çeşitli çeviri stratejileriyle yakın ya da benzer dil bilgisel kategorilerle veya sözlüksel olarak aktarıldığı görülür. Bu durum Türkçede farklı olay tiplerini işaretleyen -(I)ş- biçim biriminin dil bilgisel işlevlerinin kaybolmasına ve yanlış şekilde hedef dilin işlevlerinin kopyalanmasına neden olmuştur.

İkincil çevirilerde olumsuzlukların çok daha fazla olduğu ve anlam kayıplarının iki katına çıktığı söylenebilir (Demirezen, 1991, s. 125). Bu tür çevirilerde, özgün dil bir ara dile çevrilir sonra bu ara dil bir özgün metinmiş gibi benimsenip bir başka dile çevrilir (Demirezen, 1991, s. 125). DLT'nin bugün Arapçadan Türkiye Türkçesine ve diğer dillere çevirileri vardır ve bu çeviriler “kaynak dilden” değil Atalay'ın kimi zaman benimsediği tutumlar hariç “ara dil”den yani Arapçadan Türkiye Türkçesine gerçekleştirilmiştir. Bu durum dikkate alındığında DLT'nin Arapçadan Türkiye Türkçesine çevirilerinde -(I)ş- biçim biriminin işlevlerinin aktarılmasında özgün metin ve dilden (Karahanlı Türkçesi) hareket edilmediğinden kayıpların katlandığı ve dil bilgisel eşdeğerliğin sağlanması bir yana Arapça dil bilgisel kategorilerin aktarılmasına ve -(I)ş- işaretleyicisinin işlevlerinin yanlış betimlenmesine neden olduğu görülmektedir. Bu çalışmada DLT'de ve çeviri sürecinde -(I)ş- biçim biriminin işlevlerinin dil bilgisel eşdeğerliğinin sağlanmadığı ve birtakım kayıplara maruz kaldığı ileri sürülmüştür. Dilsel köken ve kültür ortaklığının eşdeğerliğin sağlanmasını kolaylaştırdığı dikkate alınarak dil bilgisel eşdeğerliğin Karahanlı Türkçesinden Türkiye Türkçesine “dil içi çeviri”² yapılarak belirlenebileceği ileri sürülmüş; -(I)ş- biçim biriminin biçim-söz dizimsel yaklaşımlarla dil bilgisel işlevleri belirlenmiştir.

1. Eşdeğerlik, Dil Bilgisel Eşdeğerlik ve Anlam Kayıpları Sorunu

Çeviri, “kaynak dildeki göstergelerle bunların oluşturduğu anlamsal-biçimsel bütünlüğü hedef dilin göstergesel ve anlamsal-biçimsel bütünlüğe dönüştürme eylemi (Vardar, 2001, s. 161)” olarak tanımlanabilir. Bununla birlikte çevirinin tanımı, farklı çeviri anlayış ve yaklaşımlarına göre değişmektedir. Çeviri tanım ve yaklaşımları, çeviri eyleminin “kaynak metin odaklı” ve “hedef metin odaklı” olmasına göre çeşitlenir. Bu iki çeviri yönelimi sırasıyla “sadık çeviri” ve “özgür çeviri” terimleriyle anılmakla birlikte yazın alanında farklı çeviri anlayışları geliştirilmiştir. “Örneğin, satır arası gibi ultraliteral ya da aynı kaynak dildeki sözcüğün her zaman hedef dildeki bire bir sözcükle aktarıldığı çeviriler vardır. Bazı çeviriler geniş not ve yorumlarla çok yakın biçimsel ve anlamsal denkliği ve uygunluğu amaçlarken birçoğu okuyucuda orijinal metnin aktardığı ruh halini yaratacak bir bilgi vermek ya da etki yaratmakla o kadar ilgilenmez (Nida, 1964/2013, s. 171). Kaynak metin ve dil odaklı çeviri yaklaşımları dil bilimsel; hedef metin ve dil odaklı çeviri yaklaşımları ise çeviri bilimsel ve işlevsel olarak adlandırılır. Çeviri ve eşdeğerlik, birbiriyle oldukça ilgili ve birbirinden ayrı düşünülemez kavramlardır. Çevirinin tanımı ve ne olduğu yazın alanında eşdeğerlik kavramı ışığında tartışılmıştır (Stolze, 2020, s. 146). Öyle ki çeviri, eşdeğerliği; eşdeğerlik ise çeviriyi tanımlamaya yarayan birer kavramdır (Kenny 2009'dan akt. Munday, 2022, s. 62). Eşdeğerlik kavramının çoğunlukla çeviri

² Jakobson çevirinin “dil içi (intralingual translation or rewording)”, “dil dışı ya da diller arası (interlingual translation)” ve “göstergeler arası (intersemiotic translation)” olmak üzere üç türünün olduğunu dile getirir (1959/2013, s. 157)”. Dil bilimsel açıdan birbirinden tümüyle farklı iki dil arasındaki çevirinin dil dışı; bir dilin farklı dönemleri ve yazı dilleri arasındaki çevirinin ise dil içi olduğu söylenebilir. Musaoğlu (2003) da Türk yazı dillerine ait çeşitli yazılı metinlerin yazı dilleri arası ve dönemleri arası aktarımının çeviri olmadığını, yazın alanında “dil içi çeviri” olarak da adlandırılan, bir “aktarma” türü olduğunu dile getirir. Yazın alanında dil içi çeviri “aktarma” terimiyle de anılır. DLT ve çevirileri, Atalay'ın kimi zaman benimsediği tutumlar dikkate alınmazsa dil dışı çevirilerdir.

kavramının eşanlamlısı olduğu söylenebilir (Ladmiral, 2012, s. 145). Çeviri kaynak dildeki içeriğin salt ve kuru kuruya hedef dile aktarılması olarak değil bir eşdeğerlik ilişkisi olarak görülmüştür. Koller'e (1995, s. 196) göre çeviri kaynak dildeki bir metnin hedef dildeki metne dönüştürüldüğü metin işleme eyleminin bir ürünüdür ve hedef dil metni ile kaynak dil metni arasında eşdeğerlik olarak tanımlanabilecek bir ilişki vardır.

Eşdeğerlilik kavramıyla genel olarak kaynak dil metninin anlam, biçim ve üslup özelliklerinin hedef dil metninde tam olarak yansımaları kastedilir (Aktaş, 1995, s. 693). İster dil dışı olsun ister dil içi olsun çeviri eyleminin amacı anlamsal ve işlevsel eşdeğerlilik sağlamaktır (Vardar, 2001). Çeviride kaynak dildeki bir anlam ya da içeriği hedef dile aktarırken mümkün olabilecek en yüksek eşdeğerliliği yakalamak hedeflenir. Yazın alanında çeviri anlayışlarına koşut biçimde eşdeğerlik tanım ve yaklaşımları da çeşitlenmiştir. Nida (1964/2013) dil bilimsel çeviri anlayışı içinde yazın alanında çok iyi bilinen iki tür eşdeğerlilik ileri sürmüştür: *biçimsel eşdeğerlik* (formal equivalence) ve *dinamik eşdeğerlik* (dynamic equivalence). Biçimsel eşdeğerlik mesajın hem biçimine hem de içeriğine odaklanır. Bu tür çevirilerde kaynak dildeki farklı unsurların "kavrama kavram, cümleye cümle" şeklinde *denkliklerinin* (correspondece) kurulmasıyla ilgilenilir. Alıcı dildeki mesajın, kaynak dildeki farklı unsurlarla mümkün olduğu kadar yakından eşleşmesi gerekli görülür. Bu çeviri türünde çevirmen orijinalin biçim ve içeriğini mümkün olduğu kadar kelimesi kelimesine ve anlamı anlamına olacak şekilde yeniden üretmeye çalışır. Bu çeviri türü tam anlamıyla yapısal eşdeğerliği temsil eder (Nida, 1964/ 2013, s. 174) ve çevirinin kaynak metne mümkün olduğunca yakın, doğru ve eksiz aktarımı amaçlanır (Gürçağlar, 2022, s. 118).

Dinamik eşdeğerlik ise biçimsel eşdeğerliğin aksine "eşdeğer etki" ilkesi üzerine inşa edilmiştir. Dinamik eşdeğerlilikle çeviride kaynak dildeki orijinal alıcılar ile mesaj arasındaki etki ya da ilişkinin hedef dildeki alıcılar ile mesaj arasındaki etki ya da ilişkiyle bütünüyle aynı olması kastedilir. Dinamik eşdeğerlik çevirisi, ifadenin tamamen doğallığını amaçlar ve alıcıyı kendi kültürü bağlamında ilgili davranış biçimleriyle ilişkilendirmeye çalışır ancak alıcıyı mesajı kavramak için kaynak dil bağlamının kültürel kalıplarını anlamaya zorlamaz (Nida, 1964/ 2013, s. 174). Dinamik eşdeğerlik mesajın içeriğinden çok okur ya da alıcının üzerinde bıraktığı etkiyle ilgilenir (Gürçağlar, 2022, s. 118). Dinamik eşdeğerlik kültürel, iletişimsel ve işlevsel eşdeğerlik ve çeviri anlayışına evrilmiştir. "Eşdeğerlik özgün metnin kendi dilinin okurunda uyandırdığı etkinin çeviri metnin de çeviri dili okurunda uyandırılması" şeklinde tanımlanmıştır (Güttinger, 163'ten akt. Göktürk, 2022, s. 60).

Nida, dinamik eşdeğer çevirinin değişen derecelerinin olduğunu, biçimsel ve dinamik eşdeğerlik arasında çeşitli eşdeğerlik derecelerinin olduğunu belirtir (1964/ 2013, s. 174). Bu, kendisinden sonra eşdeğerliğin farklı tür ve düzeylerde sınıflandırılmasının önünü açmıştır. Özellikle dinamik eşdeğer çeviri yaklaşımı eşdeğerlik anlayışının değişmesine neden olmuş, eşdeğerlik ilişkisi yazın alanında farklı düzey ve türlerde aranmaya başlanmıştır. Koller (1989) eşdeğerliği 5 farklı düzeyde ele almıştır:

- a) *Düzanlamsal eşdeğerlik*: dil dışı ögeler açısından eşdeğerlik
- b) *Yanlamsal eşdeğerlik*: sözcük seçimi ve biçimsel düzeyde eşdeğerlik
- c) *Metinsel eşdeğerlik*: metin türü düzeyinde eşdeğerlik
- d) *Edimsel eşdeğerlik*: iletişim düzeyi açısından eşdeğerlik
- e) *Biçimsel eşdeğerlik*: metnin bireysel olarak anlatımsal kimliğini ortaya çıkaran biçim ve güzel duyusal değerlere seslenmesi açısından eşdeğerliği (Yazıcı, 2005, s. 88)

Yazıcı, Koller'in çeviride metin dışı öğelere ve edimsel eşdeğerliğe yer vermesinden ötürü çeviride dinamik eşdeğerlik ilişkilerine ve çevirinin hedef dil ve hedef kültürle bağlantısına önem verdiğini ve hedef odaklı bir yaklaşımı benimsediğini aktarır (2005, s. 88). Arkasında biçimsel eşdeğerlik anlayışının olduğu, kaynak dil, metin ve kültürünün esas alındığı çeviri ve eşdeğerlik arayışı dil bilimsel çeviri; temelinde dinamik eşdeğerlik anlayışının olduğu, hedef dil metni ve kültürünün esas alındığı çeviri ve eşdeğerlik arayışının işlevsel ve çeviri bilimsel çeviri olduğu söylenebilir. Edebi çevirilerde eşdeğerlik sağlamak için çoğunlukla işlevsel ve çeviri bilimsel yaklaşımın benimsendiği Türkiye'deki araştırmalardan da anlaşılmaktadır³. Edebi metinlerin dışındaki Göktürk'ün (2022) "kullanımlık metin" adını verdiği metin türlerinde kaynak dil, metin ve kültür odaklı dil bilimsel çeviri yaklaşımının benimsenebileceği söylenebilir. DLT gibi öğretici metinlerin çevirisinde de dil bilimsel çeviri yaklaşımının kaynak dilin ve kültürün özelliklerinin korunması ve aktarılabilmesi için daha uygun olduğu söylenebilir. Kaynak dil odaklı yaklaşımı benimseyen Newmark çeviride anlamsal ve edimsel eşdeğerliği "sözcüğü sözcüğüne" ya da "söz dizimsel çeviri" yöntemiyle korunabileceğini düşünür (Yazıcı, 2005, s. 100).

Nida (1964/ 2013), dinamik ve biçimsel eşdeğerlik kavramlarını *denklik* (correspondence) kavramı altında ele alırken Catford (1965), eşdeğerlik kavramını 'denklik' ve 'eşdeğerlik' terimleriyle birbirinden ayrı fakat ilgili birer kavram olarak daha yakından inceler. Catford (1965, s. 27), *metinsel eşdeğerlik* (textual equivalence) ve *biçimsel denklik* (formal corespondence) arasında ayrım yapar. Biçimsel denklik, hedef dilde verilen kaynak dildeki herhangi dil bilimsel bir kategorinin kaynak dilde kapladığı yerle mümkün olduğunca 'aynı' yeri işgal eden herhangi bir hedef dil kategorisidir. Biçimsel denklik iki dil sistemi arasındaki benzerlik ve farklılıklara odaklanır ve karşılaştırmalı dil bilimi sahasının içine düşer (Munday, 2022, s. 62). Her dilin dil bilimsel kategorileri, dilin kendisinde bulunan ilişkiler açısından tanımlandığından kendine özgüdür, bu nedenle biçimsel denkliğin aynı olamadığı, neredeyse her zaman yaklaşık olarak sağlandığı söylenebilir (Catford, 1965, s. 27). Köken açısından birbirinden farklı dillerde bunun daha da güçleşeceği söylenebilir. Catford, İngilizce ile köken açısından uzak diller arasında *edat* sözcük sınıfı için biçimsel denklik sağlamanın İngilizce ve Fransızcaya kıyasla çok daha zor olduğunu belirtir (1964, 33). Benzer durumun farklı dil bilimsel kategoriler açısından birbirinden oldukça farklı birer dil olarak Türkçe ve Arapça arasında da sıklıkla sorun teşkil ettiği söylenebilir. Metinsel eşdeğerlik ve biçimsel denklik birbirini tamamlayan çeviri süreçlerdir. Catford'un (1965, s. 32) da ifade ettiği gibi biçimsel denklik ancak metin eşdeğerliği temelinde sağlanabilir. Birinin sağlanamadığı durumda diğerinden söz etmenin pek mümkün olmayacağı söylenebilir. Catford (1965), her ne kadar biçimsel denkliği metin eşdeğerliğinden ayrı tutsa da yazın alanında biçimsel denklik eşdeğerliğin bir türü ve düzeyi olarak ele alınmıştır. Catford'un denklik ve eşdeğerlik ayrımını benimseyen Koller'in (1979) eşdeğerliği formal denkliği dışarda bırakacak şekilde 5 farklı türde ele almasına karşın Popoviç (1987) ve Baker (1992) biçimsel denkliği *dil bilimsel eşdeğerlik* (linguistic equivalence) terimiyle eşdeğerliğin bir düzeyi ve türü olarak değerlendirmiştir. Popoviç (1987, s. 29) eşdeğerliği *dilbilimsel eşdeğerlik*, *biçimsel eşdeğerlik* (stylistic equivalence), *dizisel eşdeğerlik* (paradigmatic equivalence) ve *dizimsel eşdeğerlik* (syntagmatic equivalence) olmak üzere dört türe ayırır. Popoviç (1987, s. 29) dil bilimsel eşdeğerliği "özgün metindeki öğelerle çeviri metnindeki öğelerin ses bilimsel, biçim bilimsel ve söz dizimsel düzeylerde türdeşliği" olarak tanımlar ve dilsel türdeşliğin Catford (1965) gibi metnin anlatım düzeyindeki eşdeğerliliğinin sağlanmasıyla ilintili olduğunu belirtir. Baker de eşdeğerlik için biçimsel denkliklerin sağlanması gerekli görür. Baker (1992) eşdeğerliği Catford'un

³ Türkiye'de edebi metinlerin çevirisinde Göktürk (2022), Erten (1993) araştırmacıların Koller'in hedef dil ve kültür odaklı eşdeğerlik ve çeviri yaklaşımını benimsemesi buna delil gösterilebilir.

(1965) biçimsel denklik adını verdiği dil bilgisel eşdeğerliğin de yer aldığı farklı düzeylerde beş (5) türde değerlendirir:

- a) *Sözcük düzeyinde eşdeğerlik* (equivalence at word level): sözcüklerin içerik açısından eşdeğerliği
- b) *Sözcük üstü eşdeğerlik* (equivalence above word level): eşdizim ve deyim gibi kelimededen büyük sözcük birleşmeleri düzeyindeki sözlük birimlerin eşdeğerliği
- c) *Metinsel eşdeğerlik* (textual equivalence): tematik ve bilgi yapısı, metin düzeyinde eşdeğerlik
- d) *Edimsel eşdeğerlik* (pragmatic equivalence): çeviri metnin bağlaşıklık ve bağdaşıklık açısından kaynak metinle eşdeğerliği
- e) *Dil bilgisel eşdeğerlik* (grammatical equivalence): dil bilgisel kategoriler arasındaki eşdeğerlik

Çeviri sürecinde dil bilimsel ve dil-dışı nedenlerden kaynaklanan bir eşdeğerlik sorunu yaşanır (Baker, 1992, s. 17). Eşdeğerlik diller arasındaki potansiyel eşdeğerlik ilişkilerinden etkilenir. Kade (1968) ve Koller (1992) diller arasında farklı potansiyel eşdeğerlik ilişkileri belirlemişlerdir. Koller'e (1992) göre kaynak dildeki bir ifadenin hedef dilde *bire bir karşılık*, *bire çok karşılık*, *birden fazla ifadeye bir karşılık*, *bire sıfır karşılık*, *bire kısmi karşılık* şeklinde farklı eşdeğer ilişkileri vardır (akt. Stolze, 2020, s. 77). İster sözcük ister metin isterse dil bilgisi düzeyinde olsun çeviri sürecinde özellikle *birden fazla ifadeye bir karşılık* ve *bire sıfır karşılık* ilişkisi durumunda eşdeğerlik sağlama gücü yaşanmaya başlar. Eşdeğerliğin sağlanamaması çevrilemezlik meselesinin yükselmesine neden olur. Çevrilemezliğin dil bilimsel ve kültürel nedenlerden kaynaklandığını ve dil bilimsel düzeyde bir kaynak dil unsuru için hedef dilde hiçbir sözlüksel ve dil bilgisel/ söz dizimsel seçeneğin olmadığı durumlarda meydana gelir ve dil bilimsel boşlukların olduğu böyle bir durumda çeviri ancak yeteri kadar mümkün olur (Catford, 1965'ten akt. Bassnett, 2002, s. 39). Bu, eşdeğerliğin mutlak var ya da yok şeklinde değil, bir derece meselesi olduğu anlamına gelir. Çeviride önemli olan şey kaynak metin ile hedef metnin eşdeğerli olup olmadığı değil, iki metin arasında hangi türde ve ne derecede eşdeğerliğin olduğudur.

Diller arasında evrensellikler olsa bile kimi dil bilimsel kategoriler açısından diller büyük farklılıklar gösterir. Kimi dillerde bazı dil bilimsel kategoriler hiç bulunmamaktadır. Örneğin edilgenlik Türkçede ve birçok dilde başat bir dil bilimsel kategori olmasına karşın Lazcada edilgenlik ve üye azaltan bir çatı ve geçişsiz fiiller bulunmaz (Erguvanlı Taylan ve Öztürk Başaran, 2017). Türkçede yine ettirgenlik kategorisinin oldukça zengin dil bilgisel araçları ve farklı alt türleri olmasına karşın Arapçada ettirgenlik salt geçişli fiil içinde yer alır (Çiftli, 2019). Herhangi iki dilde bazı temel kategoriler bulunsun bile içerik açısından da tümüyle aynı değildir. İşteşliğin farklı dillerde bulunmasına karşın işteşliğin alt türleri her dilde aynı değildir. Karahanlı Türkçesinde işteşliğin Arapçaya nazaran daha çeşitli alt türlerinin ve ifade araçlarının olduğu söylenebilir. Diller arasında dil bilimsel boşluklar olduğunda bir başka deyişle çevirmen kaynak dilde hedef dilde olmayan terim ve kavramlarla karşılaştığında özellikle bire sıfır eşdeğerlik ilişkisi durumunda bazı çeviri zorluklarıyla karşılaşması kaçınılmazdır.

Dil bilimsel kavramsal kategorilerin ifadesinde diller farklı tercihlerde bulunur. Kimi diller sayı, zaman, cinsiyet gibi kategorileri ifade etmek için dil bilgisel bir tercih ve buna bağlı olarak dil bilgisel yapı ya da araçlar kullanırken kimi diller sözlüksel bir tercih ve buna bağlı olarak sözlük birimleri kullanır. Dil bilgisel tercih zorunludur ve aynı dil sistemindeki diğer seçenekleri dışlar (Baker, 1992, s. 84). Bir kategorinin ifadesinde tercih edilebilecek bir dil bilgisel seçim yoksa sözlüksel tercihler yapılıır. Bununla birlikte dillerde

- ii) İki osurmakta yarıştılar. ABE
- iii) Onlar ikisi osurmakta yarış ettiler. BA
- iv) İki adam osurmakta yarıştı. DK⁷

Çevirmenin görevi, çeviri zorluklarını en aza indirmek ve dil bilgisel açıdan da bir eşdeğerlik sağlamaktır. Bu zorluklar çeviri kaydırmaları ve stratejileriyle giderilmeye çalışılır. Catford (1965) eşdeğerliği sağlamak için bazı çeviri kaydırmalarına başvurulabileceğini belirtir. Catford (1965, s. 73) "kaydırma terimiyle kaynak dilden hedef dile geçiş sürecinde biçimsel denkliklerden sapmaları kastettiğini" aktarır. Catford (1965) iki tür kaydırmanın olduğunu düşünür:

- i) *Düzyer kaydırması* (shift of level): Bir dilde dil bilgisel araç ya da yapıyla ifade edilen bir işlev ya da içeriğin başka bir dilde sözlüksel birimlerle ifade edilmesi durumudur. Buna Türkçe dil bilgisel yollarla ifade edilen ettirgenlik anlamının Arapçada çoğunlukla fiillerin sözlük anlamlarıyla ifade edilmesi örnek verilebilir.
- ii) *Kategori kaydırmaları* (shift of categories): Bu kaydırma düzeyi farklı tiplerden oluşmaktadır.
  - a) *yapısal kaydırmalar* (structural shifts): Bir dildeki bir söz dizimsel yapının diğer dilde farklı bir söz dizimsel yapıyla karşılanması durumudur. Türkçede edilgen yapıların Lazca geçişli yapıyla ifade edilmesi buna örnek verilebilir.
  - b) *sözcük türü kaydırmaları* (class shifts): Bir sözcük türünden diğerine kaydırmayı ifade eder. Örneğin Türkçe fiil ile ifade edilen bir olayın İngilizce yüklemcil sıfatlarla karşılanması buna örnek gösterilebilir.
  - c) *birim kaydırmaları* (unit shifts): Cümle ya da yan cümle ifadelerinin hedef dilde bir sözcükle ya da sözcük birleşmeleriyle eşdeğer ilişkisinin kurulması durumudur.
  - d) *sistem içi kaydırmalar* (intra-system shifts): Kaynak dil ve hedef dilde yaklaşık olarak karşılık gelen sistemlere sahip olmasına karşın hedef dil sisteminde karşılık gelmeyen bir terimin seçilmesini gerektirdiği durumlarda meydana gelen kaymaları ifade eder. Örneğin bir fiilin Türkçede dil bilgisel açıdan işteş yapıda olmasına karşın Arapçada işteş olmayan bir fiil kalıbıyla ifade edilmesi gereken durumlar örnek verilebilir. DLT'de *üzüm açışdı* cümlesi işteşlik ekiyle teşkil olmasına karşın Arapça *mufā'ale* kalıbında bir fiille değil farklı sözlüksel yollarla karşılanabileceği gibi.

Kayırmalar eşdeğerliğin sağlanmasında çevirmenin başvurabileceği doğal ve gerekli çeviri stratejilerindendir ancak kaydırmanın seviyesi oldukça yüksek olduğunda, kaydırmalar serbest ve keyfi yapıldığında çevirinin kaynak dil, metin ve kültürden uzaklaşmasına ve bilgi kayıplarının yaşanmasına neden olabilmektedir. DLT ve çevirilerinde kaydırmaların kimi zaman oldukça serbest ve keyfi gerçekleştirildiği, bunun da belirli ölçülerde ve farklı düzeylerde kayıplara yol açtığı görülmektedir.

2. DLT'de İşteşlik ve -(I)ş- Biçim Biriminin İşlevleri

⁷ Dankoff ve Kelly Çevirisi (1989)

Çeviride dil bilgisel eşdeğerlik ve biçimsel denkliğin kurulabilmesi için kaynak ve hedef dilin dil bilgisel kategorilerinin özelliklerinin iyi tanımlanması gerekir. Kaşgarlı, Karahanlı Türkçesinde -(I)ş- biçim biriminin işlevleri, biçimi ve biçim-söz dizimsel özellikleriyle ilgili bir betimleme yapar. Kaşgarlı, -(I)ş- ekinin işlev ya da fiille kattığı anlamlarıyla ilgili *urdu* "vurdu" > *uruşdı* "vuruştı", *turdu* "durdu" > *turişdı* "başkasıyla birlikte ayağa kalktı" örneklerini vererek Arapçadaki *mufâ'ala* çatısındaki gibi "bir işin iki kişi arasında gerçekleştiğini" anlatmak için fiile eklendiğini belirtir. Arkasından ekin ayrıca *övünme, üstünlük ve iki kişi arasında yarışma* anlamlarını ifade ettiğini ekler (2019, s. 44; 2014, s. 8; 2013/I, s. 20). Kaşgarlı farklı işteş fiil bahislerinde -(I)ş- ile teşkil edilen fiillerin biçim-söz dizimine ve fiile kattığı anlamlarla ilişkisine de açıklık getirir. Kaşgarlı'ya göre -(I)ş- ile teşkil edilen fiiller iki türdür. Birincisi Arapça *mufâ'ala* kalıbında olduğu gibi geçişli, ikincisi ise geçişsizdir. Kaşgarlı birinci tür işteş fiil şekillerinin "yardımlaşma ve yarışma" ifade ettiğini, biçim-söz dizimsel olarak birbirinden ayırt edilebileceğini, işteş fiil şekli *maña* "bana" edatıyla bağlanırsa *yardımlaşma*, *meniñ birle* "benimle" edatıyla bağlanırsa *yarışma* anlamı ifade ettiğini aktarır. Kaşgarlı, *yiğitler ışka kınışdı*⁸ "yiğitler istekle işe koyuldular" maddesinde dört tür olduğunu ifade eder:

- İşte yardımlaşma anlamına gelir: *ol maña tön tikişdi*. "O bana elbise dikmekte yardım etti" BA
- Bir işte kimin daha kuvvetli, daha becerikli olduğunu göstermek için yarışma anlamına gelir. *ol meniñ birle çalışdı* "O benimle güreşti." Ol meniñ birle ya kuruşdı "O benimle yay kuruştı." BA
- Iaş- biçimiyle teşkil edilen fiillerde ortaya öndül koyarak yarışma anlamı verir. oynadım atlaşu "Atı öndül koyarak oyun aynadım" BA
- (I)ş-teşkil edilen kimi fiiller ise yukarıdaki anlamlarından hiçbirini ifade etmez, kendi özel sözlüksel anlamları vardır. *ol anıñ birle kerişdi* "O onunla çekişti." BA

Kaşgarlı her ne kadar -(I)ş- ile teşkil edilen fiillerin dört türlü olduğunu söylese de söz konusu türlerin temel ya da prototip işlevinin "karşılılık" olduğunu, ikili karşılıklar gösterdiğini belirtir. Ona göre -(I)ş- ile teşkil edilen fiiller iki ve çok kişi arasında işin karşılıklı yapıldığını ifade eder (2013/II: . *ol anı tepdi* "o, onu tepti" > *ol meniñ birle tepeşdi* "o benimle tekmeleşti." ⁹ ABE

Kaşgarlı'nın söz konusu açıklamalarının dışında yazın alanında farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Hacıeminoğlu, Karahanlı Türkçesinde -(I)ş- ile teşkil edilen fiillerin anlam ve özellikleriyle ilgili şu belirlemeleri yapar (1996, s. 141-144; 2016, s. 68-70):

- İki failin birbirine karşı hareket etmesini anlatır.
- İki failin birbiriyle yarış veya yardımlaşma hâlinde olmasını anlatır.
- Birden fazla failin aynı hareketi aynı anda beraber yapmayı ifade eder.
- Bir hâlin oluşması, bir hâlden başka bir hâle geçişi anlatır.
- Edilgen (meçhul) fiiller
- Failin tek olması

Bilgen (1989), DLT'de -(I)ş- ile teşkil eden fiillerin işteş olduğunu; karşılıklılık, birliktelik, pekiştirme anlamları kattığını belirtir. Durukoğlu (2020, s. 365) karşılıklılık ve birliktelik anlamlarının sırasıyla yarışma ve yardımlaşma kavramlarıyla karşılandığı dile

⁸ Bu cümle, Ercilasun ve Akkoyunlu (2014)'te "Gençler işte mutlu oldular. Bu bir işten zevk aldıkları zaman olur." şeklinde aktarılır.

⁹BA, bu cümleyi "o benimle tepeşti"; MK, "o tepmede benimle yarıştı."

getirir. Güler ise -(I)ş- ekinin asıl işlevinin ortaklaşma ifade eden fiiller türettiğini, ortaklaşmanın türüne göre ekin üç işlevi olduğunu, *karşılıklılık, ortaklaşa ve kendiliğinden olma* bildiren fiiller türettiğini aktarır (2021, s. 258-259). Ercilasun, Kutadgu Bilig’de ekin yardımlaşma ve yarış anlamı dışında *dönüşlülük*ğe yakın bir anlam da kattığını belirtir (2020, s. 55). Toprak (2022) TDE’de işteşliği (i) *yarış ve yardımlaşma*, (ii) *beraberlik, karşılıklılık ve birlikte yapma*, (iii) *pekiştirme*, (iv) *oluş*, (v) *süreç devamlılığı bildirme* olmak üzere beş (5) farklı işlevi olduğunu ileri sürer. Yazın alanında işteşlik işaretleyicisinin işlevleri ilgili birbirinden farklı görüşler öne sürülse de araştırmacıların işteşlik işaretleyicisinin çokanlamlı olduğu ortak paydasında buluştukları görülür. Ancak yazın alanında belirlenen işlevlerin hangi yapılarla kodlandığı üzerinde yeterince durulmamış, salt işteşlik işaretleyicisinden hareket edilmiştir. DLT’de işteşlik işaretleyicisiyle oluşturulan yapıların oldukça çeşitli olduğu, söz konusu belirlemelerin dışında daha kategorik işlevleri olduğu söylenebilir.

Türk dili araştırmalarında DLT’de işteşlik işaretleyicisinin çokanlamlılığıyla ilgili birbirinden farklı görüşler ileri sürülmesine karşın işteş yapıların farklı işlevleriyle biçim-söz dizimsel ilgisi kurulmamış, işteş yapıların hangi işlevleri kodladığı üzerinde durulmamıştır. İşteşliğe salt biçim bilgisel bir olgu olarak bakılmış, anlamsal açıdan da çoğunlukla ayırt edilmeyen girift işlev tanımlamaları yapılmıştır. Bu da hem biçim-söz dizimsel özelliklerinin göz ardı edilmesine neden olmuş ve işteşlik işaretleyicinin biçim-söz dizimiyle kodlanan işlevlerinin ayırt edilmesini güçleştirmiş hem de -(I)ş- ile teşkil eden fiil şekillerinin anlam nüanslarının kaybolmasına yol açmıştır. İşteşlik işaretleyicisinin kodladığı işteş yapıların ve işlevlerinin belirlenememesi DLT çevirilerinde bir çeviri sorunu ve anlam kaybı olarak ortaya çıkmıştır. DLT’de işteşliğin farklı yapılara duyarlı çoğunlukla biçim-söz dizimsel olarak da ayırt edilebilen farklı işlevleri vardır.

3. İşteşlik, İşteşlik İşaretleyicileri ve Çokanlamlılık

İşteşlik, en az iki kişinin aynı olayı eşzamanlı ya da ardışık ve karşılıklı gerçekleştirdiği olay durumlarını ifade eder. Dolayısıyla işteşlik anlamsal açıdan basitçe aynı tür iki olayı gerektirir. *Ali Ayşe’yi öptü* ve *Ayşe Ali’yi öptü* cümleleri en az iki üyesi olan ve üyelerinin çapraz bir ilişkiyle aynı anlamsal rolleri paylaştığı aynı türde iki olaydır. İşteşlik anlamı en az bu türden iki olay durumunu içerir. İşteşlik yapıları en az iki üyesi olan, üyelerinin aynı anlamsal içeriği ya da rolü paylaşan ve birbiriyle özdeş ters ilişki içinde bulunan iki basit olayı tek bir cümlede kodlar. İşteşlik en az iki üyeli fiillerden üretilebilir. (a) ve (b)’de anlatılan olaylar (c) ve (d)’de iki olayı da kapsayacak şekilde kodlanmıştır. İki üyeli fiillerden işteşlik işaretleyicileriyle teşkil edilen fiil şekilleri ve dil bilgisel yapılar prototip işteşlik olarak anılır. Prototip işteşlik olay durumları eşzamanlı ve ardışık olacak şekilde Şekil 1 ve Şekil 2’deki gibi resmedilebilir. Zira işteşlik ilişkisi eşzamanlı ya da ardışık olabilir. A ve B olaya katılan üyeleri, oklar ise katılan arasındaki işteşlik ilişkisini işaretler. Dillerde işteşliğin bu türleri farklı yapılara kodlanabilmektedir. *Şekil 1* eşzamanlı işteşliği, *Şekil 2* ardışık işteşliği resmeder. Bugün Türkiye Türkçesi için (c)’nin ardışık, (d)’nin eşzamanlı işteş olay durumlarını kodladığı söylenebilir.

a. Ali^{EDEN} Ayşe’yi^{ETKİLENE} öptü + b. Ayşe^{EDEN} Ali’yi^{ETKİLENE} öptü =

c. Onlar^{EDEN} birbirini^{EDEN} öptü.

d. Onlar öpüştü.

A ↔ B

Şekil 1: Eşzamanlı İşteşlik Olay Durumu

A ↔ B

Şekil 2: Ardışık İşteşlik Olay Durumu

Dillerde iki olayı bir cümlede kodlayan yapılara *işteş yapı* (reciprocal constructions) adı verilir. İşteş olay durumları dillerde farklı dil bilgisel araçlarla, farklı dil bilgisi düzeylerinde farklı şekillerde kodlanır. İşteşlik anlamı ve olay durumlarını kimi diller

morfolojik, kimi söz dizimsel, kimi zamirler, kimi klitikler (clitic), kimi fiil tekrarlarıyla vs. ifade eder ve kodlar (Nedjalkov, 2007). Diller farklı dil bilimsel araçları aynı anda kullanabilmektedir. Karahanlı Türkçesinde prototip işteşlik hem biçim bilgisel işteşlik işaretleyicisi hem de işteşlik zamiri kullanılarak ifade edilir ve kodlanır. Birer işteş olay durumunu ifade eden (3a) ve (4a)'da *kowmak* ve *bulmak* fiilleri hem -(I)ş- ile teşkil edilmiş hem de söz diziminde *bir ikindini* ve *bir borig* işteşlik zamirleri kullanılmıştır. Bu tür yapılar yazın alanında *kesik işteş yapılar* (discontinuous reciprocal constructions) olarak anılır¹⁰. Türkiye Türkçesinde işteş olay durumları kesik işteş yapılarla artık ifade edilmediğinden (3)'teki işteş yapı Türkiye Türkçesine literal olarak anaforik zamirlerle söz dizimsel olarak "Onlar birbirini kovdu." şeklinde aktarılabilmektedir¹¹. (5a)'da kaynak metindeki kesik işteş yapının Türkiye Türkçesine kopyalanması tuhaf durumlar doğurmakta ve az da olsa anlam kaybına neden olmaktadır. Karahanlı Türkçesinde prototip eşzamanlı ve ardışık işteşlik belirli yapılarla birbirinden ayırt edilmez. Bir işteşlik yapısının eşzamanlı ya da ardışık olduğu fiilin anlamına ve olayın tabiatına göre anlaşılabilir. (3a)'nın ardışık işteşlik, (4a)'nın ise eşzamanlı işteşlik ifade ettiği söylenebilir. Ancak Türkiye Türkçesinde eşzamanlı işteşliği ayırt edebilecek yapılar kullanılabilir. (3a)'daki ardışık işteşlik anaforik zamirlerle Türkiye Türkçesine aktarılabılır ancak (4a)'daki eşzamanlı işteşliğin anaforik zamirlerle aktarılması bugün absürt karşılanabilen ve anlam kaybına da neden olan çevirilerle sonuçlanmaktadır.¹²

- 3a) Olar bîr ikindini kow-uş-dılar. i) O ikisinden her biri diğerini kovaladı. ABE
ii) Onlar birbirini kovdular (They drove each other out). DK
- 3b) Er atın kovdu. i) Adam atını kovdu, sürdü. BA, MK, ABE
- 3c) It keyikni kow-dı. i) Köpek avı kovaladı. BA, MK, ABE
- 4a) Olar ikki bîr bîrig bul-uş-dı. i) *O ikisi birbirini bul-du. AB
- 4b) Ol yarmak bul-dı. i) O para buldu.
- 5a) Olar bîr bîrke bak-ış-dı-lar. i) *Onlar birbirine bakıştılar. BA, MK
ii) *O ikisi birbirine yan gözle baktılar. ABE
iii) Onlar birbiriyle bakıştılar.
- 5b) Ol maña bak-dı. i) O bana baktı.

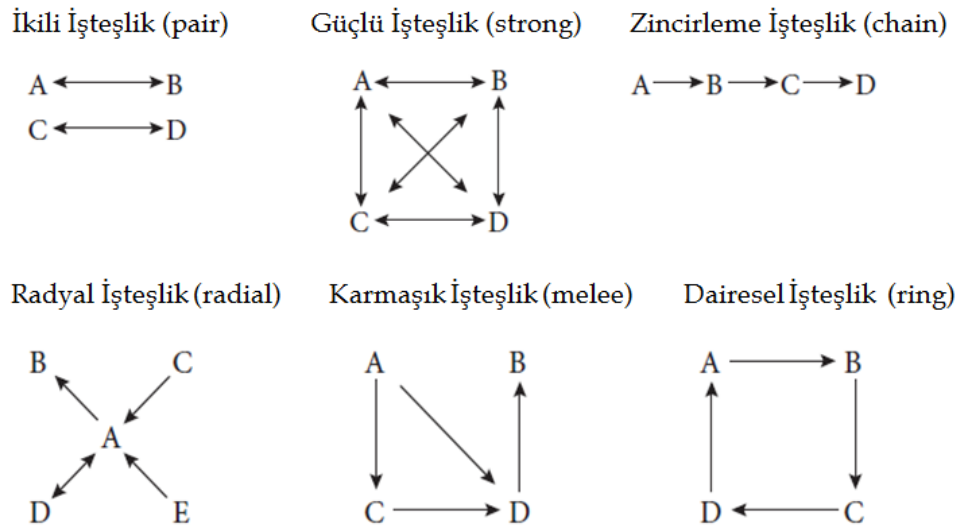
İşteşlik, işteş yapıların ifade ettiği olay durumunun özelliklerinden hareketle bazı parametreler açısından betimlenir. Bu parametreler işteşlik işaretleyicisi ve işteş yapıların alt-olay tiplerini ve çokanlamlılığını açıklamakta önemli birer araç ve ölçüt olarak kullanılabilir. Prototip işteş olay ve yapıların *en az iki üye* ya da katılan, *eşzamanlılık* (simultaneous), *simetrik* (symmetry) ya da *karşılıklık* (mutualty) özelliklerinin olması gerekir (Evans, 2008, s. 40). Ancak işteş yapılar farklı boyutlarda bu temel parametrelerden sapmalar gösterir. İşteş olay durumlarında ikiden fazla üye olabilir ya da olay eşzamanlı değil de *ardışık* (sequential) gerçekleşebilir. Benzer şekilde işteş olay prototip işteş yapıların aksine simetrik yani karşılıklı icra edilmeyebilir. İşteş yapıların temel parametrelerden sapması işteşliğin alt-olay tiplerinin kodlamasına ve işteşliğin farklı anlam nüanslarının

¹⁰ Bk. Nedjalkov, 2007.

¹¹ Kaşgarlı, (3a)'daki *olar bîr ikindini kow-uş-dılar* cümlesini *اي انهما طارد كل واحد منهما صاحبه* "onlar birbirini kovdu/kovaladı." şeklinde işteş anlam ve işteşlik kalıbıyla (*tārada*) Arapçaya çevirir.

¹² (4a)'nın BA ve MK çevirilerinde "Onlar birbirini kovmağa, taretmeğe *çalıştılar*." şeklinde işteşlik yapısının süreklilik ya da tekrarlılık anlamıyla tanımlanması da anlam kayıplarına yol açan bir diğer neden olarak görülebilir.

gelişmesine neden olur. Bu, işteş yapıların prototip işteşliğin dışında işteşliğin farklı tiplerini kodlayan türleri olduğu anlamına gelir. Söz konusu parametrelerdeki değişikliklere koşut biçimde işteşliğin tipleri de çeşitlenir. Üye sayısı açısından Majid vd. (2011, s. 31) işteş olaya katılanların iki ile 11 arasında değiştiğini ve üye sayısının ikiden fazla olması durumunda Şekil 3'teki farklı işteşlik düzenleniş tiplerinin oluştuğunu ileri sürer¹³. İki'den fazla üyenin her biri diğerine simetrik olarak nüfuz ederse olay durumlarında güçlü işteşlik söz konusudur. A ile B ve C ile D üyeleri kendi aralarında simetrik etkileşim içinde olmasına karşın, üye çiftleri arasında hiçbir etkileşim olmadığından *ikili işteşlik* (pair) vardır. A'nın B'ye, B'nin C'ye, C'nin D'ye olacak şekilde olayların çizgisel şekilde sıralandığı olay durumları *zincirleme işteşlik* (chain); A'nın B'ye, B'nin C'ye, C'nin D'ye olacak şekilde döngüyle gerçekleştiği olay durumları ise *dairesel işteşlik* (ring) olarak adlandırılır. İki'den fazla katılan olması durumunda işteşlik olay durumu karşılıklılık ve eşzamanlılık açısından da farklılaşır. Örneğin zincirleme ve dairesel işteşlikte işteşlik durumu eşzamanlı ve karşılıklı değildir oysa güçlü işteşlik prototip işteşliğin bütün parametrelerini içerir. İşteş yapılarda diğer önemli parametrelerden biri fiillerin ifade ettiği olay tipleridir. Fiilin hangi tip işteşliği ifade edebileceği fiilin karşıladığı olay tipine göre değişir. Anlamında işteşlik bulunan fiillerden işteş yapılar türetilmesi pek mümkün değildir. Tek istemli fiillerle de yine prototip işteş yapı ve durumlar ifade edilemez.

Şekil 3: İşteşliğin alt olay tipleri

Yukarıdaki işteşlik düzenlenişleri katılanların sayılarına ve ilişkilerine göre diğer dillerde tespit edilen biçimlerdir. Karahanlı Türkçesinde bir kısmı görülmekle birlikte olaya katılanlar sayısı açısından daha farklı işteşlik düzenlenişlerinin belirlenebileceği söylenebilir. (4)'te *buluşmak* fiili iki üyenin, (5) ve (6)'da *bakışmak* ve *kaçışmak* fiilleri ikiden fazla üyenin, (7)'de *kakışmak* fiili ise çok daha fazla üyenin simetrik/karşılıklı ve eşzamanlı gerçekleştirdiği olay durumlarını ifade eden güçlü işteşlik örneği olarak görülebilir. Bununla birlikte söz konusu işteşlik düzenlenişleri fark anlam kategorilerinin gelişmesine neden olur. Bir başka deyişle ikili ve güçlü işteşlik dışındaki ilişkiler işteşliğin parametrelerinin tümünü içermemektedir. Katılanlar arasındaki söz konusu ilişkiler işteşlikle ilgili ancak ondan farklı durumların gelişmesini doğurmuştur.

4a) Olar ikki bir birig bul-uş-dı. i) *O ikisi birbirini bul-du. AB

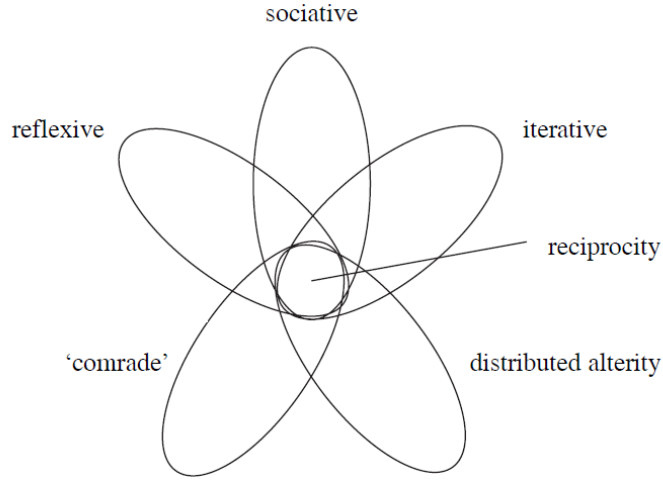
¹³ Şekil 3'te her bir harf işaretli bir üyeyi ifade eder.

- ii) Onlar ikisi birbiriyle buluştular. MK
 iii) Onlar ikisi buluştular. BA
 4b) Ol yarmak bul-dı. i) O para buldu.
 5a) Olar bîr bîrke bak-ış-dı-lar. i) *Onlar birbirine bakıştılar. BA, MK
 ii) *O ikisi birbirine yan gözle baktılar. ABE
 5b) Ol maña bak-dı. i) O bana baktı.
 6a) Olar bîr bîrdin kaç-ış-dı. i) Onlar birbirinden kaçtı. ABE MK
 ii) *Onlar birbirinden kaçıştı. BA
 6b) Er kaçdı. i) Adam katı.
 7a) Eren kamug kakı-ş-dı-lar. i)*Adamlar birbirine kızıştılar, öfkelenildiler.MK
 ii) İnsanlar birbirine kızdılar. ABE
 7b) Ol andın kakı-dı. i) O ona kızdı, yaptığı şeyden bıktı, rahatsız oldu. MK, ABE

İşteş yapıların en dikkat çekici özelliği çokanamlı olmalarıdır. Buna koşut biçimde işteşlik işaretleyicileri de çok işlevli biçim birimlerdir. Lichtenberk (1985) kodlanan olay durumunun iç yapısal özelliklerinin benzerliği dolayısıyla işteş yapıların çokanamlı kullanılabildiğini, birtakım benzerlikler gösteren gerçek-dünya durumlarının benzer ya da aynı araç ve yapılarla kodlanabileceğini ileri sürer. Nedjalkov işteşlik işaretleyicilerinin üç temel ve farklı çokanamlılık ilişkisi gösterdiğini belirtir (2007a, s. 17). Nedjalkov'a (2007b) göre dünya dillerinde işteşlik yapılarının işteş anlam ve olay durumlarıyla organik ilişkisinden ötürü *dönüşlülük-ışteşlik*, *ışteşlik-birliktelik* ve *tekrarlılık-ışteşlik* olmak üzere üç temel çokanamlılık sergilediğini aktarır. Bu çokanamlılık türleri işteş yapıların işteşlik anlamına farklı işlevlerin eşlik ettiği anlamına gelir ve yazın alanında bu kullanımlara *kaynaşmış çatı* (syncretism) adı verilir¹⁴. Lichtenberk (1985) ise işteş yapıların birçok dilde işteş, dönüşlü, *zincirleme* (chaining), birliktelik, daha az sıklıkla ise orta çatı ve edilgenlik kodlayabileceğini aktarır. Nedjalkov (2007b,c,d,e) Yakutça, Kırgızca ve Karaçay Balkar dillerinde işteş yapı ve işaretleyicilerinin *ışteşlik* (reciprocal), *birliktelik* (sociative), *eşlik* (comitative), *yardımlaşma* (assistive) işlevlerinde kullanıldığını belirler. Yakutçada bunların yanı sıra karşı *ettirgenlik* (anticausative), *karşıtlık* (coverse), *karşıedilgenlik* (antipassive), *pekiştirme* (intensive), *tepki* (response) vs. işlevlerinin olduğunu belirtir (Nedjalkov, 2007b, s. 238). Karahanlı Türkçesinde işteşlik yapısının dünya dillerindeki bu çokanamlılık olgusuna paralel şekilde farklı olay durumlarının ifadesinde çoğu durumda ayırt edici biçim-söz dizimsel yapılarla kullanıldığı görülmektedir. Bu durum Nedjalkov'un (2007a, s. 36) da ifade ettiği gibi çoğunlukla çeviri sorunlarına ve bazı işlevlerin atlanmasına yol açmakta, eşdeğerliği sağlamak için başvurulan kaydırmalarla ise orijinalinde olmayan lüzumsuz vurguların elde edilmesine neden olmaktadır.

¹⁴ Dönüşlülük-ışteşlik çokanamlı yapıların kullanıldığı dillere Almanca örnek verilebilir. Almancada işteş ve dönüşlülük aynı yapılarla kodlanır.

Şekil 4: Gatst ve König (2008)'göre İşteşliğin Çokanlamlı Kalıpları¹⁵

İşteşlik anlamı hem Eden hem Etkilenen gibi davranan aynı rolleri paylaştığından dönüşlülük anlamına; aynı olaya katılan ve aynı anlamsal rolleri paylaşan iki ve daha fazla üyeden oluşan bir topluluk gerektirdiğinden birliktelik anlamına hem olayların çokluğu hem de katılanların çokluğu açısından ise tekrarlılık anlamına yakındır (Nedajalkov, 2007a, s. 17). Gatst ve König (2008) işteşliği farklı olay durumlarının ve işlevlerinin merkezinde yer alan bir çekirdek olarak görür. Bu işteş yapıların beraberinde işteşlik yanı sıra birliktelik, tekrarlılık ve dönüşlülük anlamlarını da kodlamak için çokanlamlı ya da kaynaşmış bir çatı olarak kullanılabilmesini mümkün kılmıştır. Nedjalkov'a (2007a) göre işteşlik işaretleyicisi söz konusu kaynaşık çatıların yanı sıra müstakil olarak *birliktelik* (sociative), *eşlik* (comitative) ve *yardımlaşma* (assistive) anlamlarını kodlayabilmektedir. Karahanlı Türkçesinde de işteş yapılar diğer dünya dillerinde olduğu gibi çift işlevli kaynaşmış çatı anlamlarını kodlayabildiği işteşlik işaretleyicisi aynı zamanda dönüşlülük dışında biçim-söz dizimsel farklılıklarla farklı işlevleri ifade edebilmektedir.

4. DLT'de -(I)ş- Biçim Biriminin İşlevleri ve Anlam Kayıpları

DLT'de işteşlik işaretleyicisi -(I)ş- biçim birimi ve onunla teşkil edilen işteş yapıların farklı olay durumlarını kodladığı, oldukça çeşitli işlevlerde kullanıldığı görülmektedir. İşteş yapıların ve işteşlik işaretleyicisinin kodladığı işteşlik anlamından ya da belli başlı diğer işlevlerinden hareket ederek aktarmak işteşlik işaretleyicisinin ve işteş yapıların kodladığı anlamların bir kısmının belirli ölçülerde kaybolmasına neden olduğu görülmektedir. DLT'de işteşlik işaretleyicisiyle kodlanan işteşlik yapısı ve diğer dil bilgisel yapıların çevirisinde yaşanan belli başlı anlam kayıplarının şu şekilde olduğu söylenebilir:

Birliktelik

DLT ve çevirilerinde anlam kaybına uğrayan en önemli kategorilerinden biri birliktelik anlamıdır. Birliktelik en az iki katılan ya da üyenin aynı ve ortak bir eylemi eşzamanlı, topluca ve bir arada yaptığı durumları ifade eder. Birlikteliğin parametreleri bu açıdan katılanların çokluğu, eşzamanlılık, uzamsal yakınlık, beraberlik ve müşterek eylem olarak sayılabilir. Birliktelik durumunda işteşlik durumlarında olduğu gibi olay da olayın katılanları da ayırt edilebilir değildir. İşteşlikte iki olay ve aynı rolleri paylaşan iki üye vardır. Üyeler olayları ayrı ayrı ancak eşzamanlı ya da ardışık karşılıklı gerçekleştirir. Birliktelikte ise katılanların müşterek bir olay ve müşterek olayı uzamsal açıdan bir arada

¹⁵ Terimlerin Türkçe karşılıkları dönüşlülük (reflexive), birliktelik (sociative), iteratife (tekrarlılık), işteşlik (reciprocity), zincirleme (distributed alterity) ve eşlik (comrade) olarak verilebilir.

ve hep birlikte gerçekleştiren bir grup insan vardır. Olay işteşlikteki gibi karşılıklı da icra edilmez. Birliktelik çoğunlukla tek üyeli geçişsiz fiillerden teşkil edilebilmekle birlikte kimi zaman birliktelik geçişli fiillerden de türetilebilir. İşteşlik ise sadece geçişli fiillerden türetilebilir. Birliktelik, dolayısıyla işteşlik söz dizimsel açıdan da farklılaşır. DLT ve çevirilerinde işteşlik işaretleyiciyle kodlanan birliktelik anlamının çoğunlukla aktarılmadığı ve kayba uğradığı görülür. (8a), (9a), (10a) birliktelik anlamının kodlandığı bir cümlelerdir. Birliktelik anlamının kodlandığı birçok cümlede *kamug* ve *barça* gibi birliktelik işaretleyicileri bulunur. Ancak cümleler birliktelik anlamı ve çatısıyla değil, dil bilgisel çokluk sağlanarak çevrilmiştir. Cümlelerin özne-yüklem açısından 3. çokluk şahıs uyumuyla kurulması birlikteliğe denk ya da eşdeğer bir anlam üretmez. Dil bilgisel çokluk birden fazla kişinin aynı nitelikteki olayı ayrı ayrı ve farklı zamanlarda, farklı yerlerde gerçekleştirebileceği olay durumlarını anlatır. Dil bilgisel çokluk birliktelik anlamıyla aynı olmayacağından söz konusu cümleler anlam kaybına uğramıştır. Birliktelik yapıları kimi zaman DLT çevirilerinde tam olarak birliktelik anlamıyla aktarılır. (12a) iki üyeli fiillerden teşkil edilen bir birliktelik yapısıdır. MK, (12a/i)'de cümleyi birliktelik işaretleyicisi kullanarak Türkiye Türkçesine aktararak dil bilgisel eşdeğerliği sağlamıştır. Söz konusu cümlelerin çevirisinde birliktelik işaretleyicileri kullanılarak anlam kayıplarının önüne geçilebileceği söylenebilir.

8a) Eren <i>kamug</i> kıkırı-ş-dı.	i) *Adamlar bağırıp şamata ettiler. ABE
	ii) *Herkes bağırıp çağırıştı. MK
8b) Er kıkır-dı.	i) *Adam yüksek sesle bağırdı. ABE
9a) Kamlar <i>kamug</i> arwa-ş-dı-lar.	i) *Kahinler birtakım sözler mırıldandılar. BA, ABE, MK
9b) Kam arwış awra-dı.	i) Kam afsun yaptı.
10a) Oğlan ıgla-ş-dı.	i) *Çocuklar ağladılar. ABE
	ii) *Çocuklar ağlaştı. BA, MK
10b) Oğlan ıgla-dı.	i) Oğlan ağladı. BA, ABE, MK
11a) Kızlar kopza-ş-dı.	i) *Cariyeler ut/kopuz çalmakta yarıştılar. BA, MK, ABE
11b) Ol kopuz kopza-dı.	i) O kopuz çaldı. BA, MK, ABE
12a) Olar bal yalga-ş-dı.	i) Onlar birlikte bal yaladılar. MK
	ii) *Onlar balı yalaştılar. BA, ABE
12b) Ayak yalga-dı.	i) O kabı yaladı. BA, MK, ABE

Birliktelik yapılarına kimi zaman başka çatı anlamları eşlik eder ve kaynaşmış çatılar oluşabilir. Özellikle iki üyeli fiillerin birliktelik çatısı kurulduğunda fiilin orta çatı anlamı da kazandığı, birlikte-orta kaynaşık çatının oluştuğu görülür. Bu kaynaşık çatı katılanların kendi inisiyatifleriyle hep birlikte topluca aynı anda yaptıkları eylemden yarar ya da zarar gördüklerini anlatır. Bu çatı birliktelik ve orta çatıda olduğu gibi fiilin üye sayısını azaltmaz. Kimi örneklerde *kamug* ve *barça* gibi birliktelik işaretleyicisi kullanılır. Birliktelik-orta çatı anlamı çoğunlukla dil bilgisel çokluk sağlanarak aktarılmıştır. Birliktelik anlamının kayba uğramasına karşın orta çatı anlamının büyük ölçüde karşılandığı söylenebilir. Ancak orta çatı anlamının “kendi için vs.” bir orta çatı zamiri ya da işaretleyicisiyle daha belirgin kodlanabileceği söylenebilir. (14a)'daki birliktelik-orta çatı yapısının dil bilgisel eşdeğerinin “Onların hepsi bu işe kendileri için razı oldu/ kabul etti.” şeklinde olduğu söylenebilir.

- 13a) Olar bu ışık uk-uş-dı. i) Onlar bu işi anladılar. BA, ABE, MK
- 13b) Ol er ışın uk-dı. i) Adam işini anladı.
- 14a) Bu ışık olar kamuğ una-ş-dılar. i) Onlar bu işe razı oldular. ABE
ii) *Onların hepsi bu işte uyuştular, kabullendiler. MK, BA
- 14b) Ol bu ışık una-dı. i) O bu işi onayladı, kabul etti.
- 15a) Olar bu ışık tüple-ş-di-ler. i) Onlar bu işin aslını incelediler. ABE, MK
ii) *Onlar bu işin aslını aradılar. BA
- 15b) Ol, ışık tüple-di. i) O işin aslını araştırdı, irdeledi. MK

Eşlik

DLT ve çevirilerinde anlam kayıplarının yaşandığı diğer bir kategori ise eşlik çatı ve anlamdır. Eşlik çatı, müşterek bir olayı birlikte yapan iki üyeyi gerektirir. Katılanlardan biri eylemin başlatıcısı diğeri ise süreç başladıktan sonra dâhil olan iştirakçidir. İşteşlik ve birliktelikten farklı olarak olaya iştirak eden aynı rolü paylaşan katılanlardan biri öznedede gerçekleşmez. Olaya sonradan iştirak eden katılan cümlede özne, diğeri ise eşlik işaretleyicisiyle Karahanlı Türkçesinde *meniñ birle* ifadesiyle gerçekleşir. Birliktelik çatısından en önemli anlamsal farkı üyeler birliktelikte olaya eşit şekilde katılırken eşlikte üyelerin olaya eşit şekilde katılmamasıdır. Öznedede gerçekleşen üye diğeri tarafından başlatılan olaya sonradan katılır ve üyenin olaydaki ağırlığı diğeri göre daha azdır. Eşlik iki üyeli fiillere uygulanabilir. Eşlik çatı, fiilin cümledeki üye sayısını azaltmaz ama ikinci üyeyi istem düşürme/ taşıma işlemine maruz bırakır. (16b)'de yüklem durumunda nesne gerçekleşen ikinci üye (16a/i)'de eşlik çatıda işteşlik işaretleyicisi vasıta edatıyla tümleş olarak gerçekleşmiştir. Eşlik çatı üyelerden birinin başlattığı eyleme diğeri üyenin olayın bir aşamasında iştirak ettiği durumları anlatmasına karşın DLT ve çevirilerinde eşlik anlam kimi örneklerde göz ardı edilmiş ve bazı anlam kayıpları yaşanmıştır. (16a/i)'de eşlik çatı işteş anlamla aktarılırken (17a/ii)'de eşlik çatının eşdeğer karşılığı verilmiştir. Yine (17a/i)'de eşlik çatı tümüyle göz ardı edilmiş, etken çatı anlamıyla aynı şekilde aktarıldığından önemli bir anlam kaybı yaşanmıştır. (18a)'daki *ündeşmek* fiili DLT'de eşlik anlam doğrudan işteş yapıyla aktarıldığından DLT çevirilerinde de birbirinden farklı aktarılmıştır. Kaşgarlı söz konusu cümleyi Arapçaya prototip işteşlikle aktarmasına karşın ikincil çevirilerde çevirmenlerin kararsızlık yaşadığı hissedilmektedir. (18a)'da ABE, Kaşgarlı'nın kurduğu dil bilgisel denklige sadık kalmış ve cümleyi işteş anlamla; MK, hem işteş hem eşlik anlamıyla; BA ise sadece eşlik anlamıyla Türkiye Türkçesine aktarmıştır.

- 16a) Ol meniñ birle öp-üş-di. i) O beni öptü ben de onu öptüm. ABE
ii) O benimle öpüştü. BA, MK
- 16b) Ol meni öp-di. i) O beni öptü.
- 17a) Ol meniñ birle kuç-uş-dı. i) *O beni kucakladı. ABE
ii) O benimle kucaklaştı. MK, BA
- 17b) Ol meni kuç-tı. iii) O beni kucakladı. ABE
- 18a) Ol anıñ birle ündeş-di. i) *Onlar birbirlerini çağırdılar. ABE
ii) *Birbirini çağırdılar (O, onunla çağırıştı.). MK
iii) O, onunla çağırıştı. BA

18b) Ol meni ünde-di.

i) O beni çağırdı.

Yardımlaşma

Yardımlaşma yine iki üyenin gerektiği, eylemi başlatan ve eylemin gerçekleştirilmesinde ve sürdürülmesinde sorumluluğu olan üyenin özne dışında yönelme durumunda gerçekleştiği, olaya yardımcı işleviyle katılanın ise özne olarak gerçekleştiği olay durumlarını kapsar (19a/i). Bu olay durumlarında aynı olay iki üyenin iş birliğiyle ortaklaşa yapılır. Yardımlaşma çatı ve anlamında işteşlik işaretleyicisi fiilin isteminin sayısını artırır. İki üyeli fiillerin istemi yönelme durumunda gerçekleşen bir söz dizimsel üyenin katılımıyla artırılır. Bir olayın eşit derece sorumlusu ve başlatıcısı olması yönüyle eşlik çatı ve anlamından ayrılır. Yardımlaşma çatısı Kaşgarlı'nın kendi koyduğu söz dizimsel kurallara aykırı olmasına karşın birincil çeviride kimi zaman yardımlaşma anlamı dışında yarışma anlamıyla çevrilmiştir (20a/i). Kaçalın (2019), yardımlaşma yapılarını yazmada açıkça yarışma anlamıyla verilmesine karşın yardımlaşma anlamıyla aktarır. Hem DLT'de hem de çevirilerinde bu karmaşanın nedeni iki anlamsal kategorinin birbirine çok yakın olmasından ileri gelmiştir. Kaşgarlı yardımlaşma yapılarını kimi zaman cümle anlamlarını değil, sözce anlamlarını dikkate alarak yarışma anlamıyla aktarır. Ancak bu yapıların ve cümlelerin anlamını değiştirmez. Söz konusu anlam sınıflarının belirlenmesinde fiil türünün de önemli bir parametre olduğu belirtilmiştir. Fiil türleri yapının anlamının yanlış anlaşılmasına neden olabilmektedir. Örneğin (19a/i)'de *buz/ buzlaşmak* fiili, görünüm açısından bitimli bir fiildir ve yardımlaşma yapısının yarışma anlamıyla okunmasına izin vermez. Ancak *kezmek/ kezişmek* ve *kezlemek/ kezleşmek* sürerli bir fiildir. Bu tür fiiller yardımlaşma yapısında olmasına rağmen olayın doğasında sürerlilik, tekrar tekrar yapıma anlamı olduğundan yarışma anlamıyla aktarılmış ve bir anlam kaybı meydana gelmiştir.

19a) Ol maña ew buz-uş-dı. i) O evi yıkmakta bana yardım etti. ABE, MK

19b) Ol ew buz-dı." i) O evi yıktı. ABE, MK

20a) Ol maña yir kez-iş-di. i) *O benimle yeryüzünü gezmekte yarıştı. ABE, MK

20b) Ol yirig kez-di. i) O yeryüzünü gezip dolaştı. ABE, MK, BA

21a) ol añar ok kezle-ş-di. i) *O onunla ok gezlemekte yarıştı. BA, ABE

ii) Ok gezlemekte ona yardımcı oldu. [yazmada: O onunla ok gezlemekte yarıştı.] MK

21b) Ol ok kezle-di. i) O okunun gezini düzeltilti. MK

Zincirleme

Zincirleme ise yine iki üyenin aynı nitelikte iki olayı birbirine üstün gelmek için zincirleme şeklinde gerçekleştirdiği durumları ifade eder. Türkçede de işteşlik işaretleyicisi zincirleme olay durumlarını kodlamak için de kullanılır. Lichtenberk (1985) zincirleme olay durumlarının işteşlik ilişki olduğunu ancak onlardan ayrılabilceğini belirtir. Eşlik çatısından farklı iki katılanın aynı nitelikteki iki olayı karşılıklı değil, zincirleme gerçekleştirmesidir. Bu olay durumu çizgisel ya da döngüsel olabilir. İki üyeli fiillerden işteşlik işaretleyicisiyle türetilen zincirleme çatı fiilin istem sayısını eşlik çatının aksine artırır. Zincirleme çatı *meniñ birle* vs. eşlik işaretleyicisi görevi gören söz dizimsel üyeyi cümleye katar ve fiilin istemi böylece artırılır. Zincirleme çatı iki olayın iki katılan tarafından arka arkaya ikiden fazla ya da devamlı yapıldığı olay durumlarını ifade eder ve en ayırt edici özelliği budur. (22a) ve (23a)'da iki katılan bir eylemi döngüsel olarak ikiden fazla sayıda icra ettiği anlatılmaktadır. Sürerli fiillerden teşkil edildiğinde zincirleme çatı aynı eylemin sürekli, arka arkaya yapıldığı anlamını verir. (24a) ve (25a)'da ise iki katılan aynı olayı arka arkaya çizgisel olarak sürekli yapmaktadır. DLT'de bu olay durumları bir yarışta eylem çoğunlukla sırayla ve arka arkaya

yapıldığından ve bu tür olay durumlarını dil bilgisel eşdeğeri doğrudan olmadığından analitik olarak yarışma anlamıyla aktarıldığı söylenebilir. Aynı nitelikte üyelerin aynı nitelikte iki olayı arka arkaya gerçekleştirdiği her olay durumu yarışma anlamıyla çevirmek absürt kaçabilmektedir. DLT’de açıkça tanımlanan kurallara rağmen bazı zincirleme yapılarının yardımlaşma anlamıyla aktarılması bundan ileri gelir. Kaşgarlı (26a)’da *törpişmek* fiili döngüsel zincirleme bir olay durumunu anlatmasına karşın yardımlaşma anlamıyla aktarmıştır. Kaçalın (2009), (256/ii)’de Kaşgarlı’nın Arapçaya yardımlaşma anlamıyla çevirdiği bu cümleleri yarışma anlamıyla aktardığını özel notlarla belirtir. Kimi zaman DLT çevirileri bu tür yapıları daha başka aktarabilmektedir. (27a)’da yapı etken çatı anlamıyla sözlüksel olarak ifade edilmiş ama zincirleme anlam nispeten anlam kaybına uğramıştır.

- 22a) Ol menin birle ya tartışdı. i) O benimle yay kurup çekmekte yarıştı. BA, ABE
MK
- 22b) Ol yıp tart-tı. i) O ipi çekti, uzattı. MK
- 23a) Ol meniñ birle süt iç-iş-di. i) O sütü içmekte benimle yarıştı. BA, ABE, MK
- 23b) Er suw iç-di. i) Adam su içti.
- 24a) Ol mening birle tagka ag-ış-di. i) O benimle dağa tırmanmakta yarıştı. BA, ABE,
MK
- 24b) O tågka ag-di. i) O dağa tırmandı
- 25a) Ol meniñ birle suw keçişti. i) O benimle suyu geçmekte yarıştı. MK ABE, BA
- 25b) Er suw keç-ti. i) Adam suyu geçti.
- 26a) Ol meniñ birle yıgaç törpi-ş-di. i) O, bana tahtayı törpülemekte yardım etti. ABE
ii) O ağaç törpülemekte benimle yarıştı. [yazmada:
O, ağaç törpülemekte bana yardım etti] MK
- 26b) Er yıgaç törpi-di. i) Adam ağacı törpüledi.
- 27a) Ol mening birle bir altunda ağışdı. i) O fiyatı bir dinar artırdı. ABE, DK
ii) O, fiyatı bir dinara yükseltmekte
benimle yarış etti. BA, MK

Tekrarlılık

Tekrarlılık anlamı iki katılanın aynı tür olayı tekrardan arka arkaya karşılıklı olmayacak şekilde yapmayı içerir. İşteşliğin parametrelerinden sadece iki katılan ve iki olay niteliklerini paylaşır, eşzamanlı ve karşılıklılık ilişkisi içermez. Aynı türden olayın iki üye tarafından en fazla iki defa tekrarlanmasını gerektirir. Bundan dolayı cümlede tekrarlılık işaretleyicisi olarak cümlede genellikle *ikki* ifadesi yer alır. Tekrarlı çatılar genellikle zincirleme olay yapıları gibi hep yarışmak fiiliyle analitik olarak Arapçaya aktarılmıştır. Olay durumunun niteliği yarışma olayına benzediği için ve doğrudan bu yapının Arapçada dil bilgisel eşdeğeri olmadığından yarışma anlamıyla aktarılmıştır. Ancak bu tutum bazı cümlelerin aktarılmasında çok tuhaf karşılanacak, Müslüman Türk toplumunun kültürüne de aykırı aktarmalara neden olmaktadır. (2a)’daki çeviriler dikkate alındığında bunun ihtimal dâhilinde olmayacağı söylenebilir. Bunlar, Arapçada bu tür yapıların karşılığı olmadığından kaynaklanan bir durum olarak görülebilir. Tekrarlılık yapısı tek üyeli fiillerden türetilebileceği gibi iki üyeli fiillerden de türetilir (29a/i). Ancak bu yapıların sürekli yarışma anlamıyla Arapçaya aktarılması dillerin farklılığından kaynaklanan bir anlam kaybı sorunudur. Bununla birlikte iki üyeli fiillerden türetilen tekrarlılık çatısı yarışma anlamının dışında başka

kategorilerle de aktarılır. (31a)'da etken çatı anlamıyla ve yardımlaşma anlamıyla aktarılmıştır.

2a) Olar ikki osr-uş-dı.	i) Onlar ikisi osurmakta yarış ettiler. MK ii) İki osurmakta yarıştılar. ABE iii) Onlar ikisi osurmakta yarış ettiler. BA iv) İki adam osurmakta yarıştı. DK
28a) İkki er asr-uş-dı.	i) İki adam aksırmakta yarış etti. hangimiz daha çok aksıracağız diye. BA, MK, ABE
28b) Er asur-dı.	i) Adam aksırdı. BA, MK, ABE
29a) Olar ikki süt sag-ış-dı.	i) O ikisi süt sağmakta yarıştılar. BA, ABE, MK
29b) Er koy sag-dı.	i) Adam koyunu sag-dı. BA, ABE, MK
30a) Olar ikki ewden çık-ış-dı.	i) O ikisi evden çıkmakta yarış etti. BA, ABE MK
30b) Ol ewdin çık-dı.	i) O evden çıktı.
31a) Ol anın okın kowşa-ş-dı.	i) O, onun okunu ok düzeltici kamyş parçasıyla pürüzsüz hale getirdi. ABE ii) O koğuş ağacıyla onun okunu cilalamakta yardım etti. BA iii) o, onun perdah aletiyle oku perdahlamasına yardım etti. MK
31b) Er oknı kowşa-dı.	i) Adam oku ok düzeltici kamyş parçasıyla pürüzsüz hale getirdi.

İşteş-Dönüştü

İşteşlik işaretleycisi işteşlik anlamına eşlik eden dönüştülük anlamıyla kaynaşmış çatı oluşturur. Bu yapılarda hem dönüştü hem işteş anlam söz konusudur. Bu yapılarla karşılıklı, eşzamanlı gerçekleştirilen olayın katılanlarına döndüğü olay durumları anlatılır (32a, 36a). Fiilin istemini azaltan bir yapıdır. DLT'de bu yapılar çoğu kez salt ardışık işteşlik anlamıyla aktarılmış, bu da yapının anlamının kaybolmasına neden olmuştur. DLT'de (33a/i)'de bu yapı Arapça eşdeğer yapının "boğmaya çalıştı" şeklindeki süreklilik anlamıyla ve Türkçe ardışık işteşlik yapısıyla aktarılmıştır. Ancak bu denklikler yapının anlamının kaybolmasına neden olmaktadır. (32a/ii)'de hem ardışık işteşlik hem de işteş-dönüştü bir anlam denkliği kurulduğu görülmektedir. Bu kayıpların DLT'de yaygın şekilde yaşandığı, benzer karmaşıklığın (34a) ve (35a)'daki cümlelerde olduğu görülür.

32a) Olar iki sew-ış-dı.	i) Onlar ikisi seviştiler. BA, MK ii) O ikisi sevişti.
32b) Ol meni sew-di.	i) O beni sevdi.
33a) Olar ikki bog-uş-dı-lar.	ii) Onların her biri diğerini boğdu (boğmaya çalıştı). ABE ii) Onlar birbirini boğdular, boğuştular. MK
33b) Ol erni bog-dı.	i) O adamı boğdu.
34a) Olar ikki tut-uş-dı-lar.	i) O ikisinden her bir karşıdakini tuttu. ABE ii) Onlar ikisi tutuştular. MK, BA

- 34b) It keyik tut-tu. i) Köpek geyiği tuttu.
- 35a) Olar ikki sök-üş-di. i) O ikisi birbirine sövdü. ABE
ii) Onlar sövüştüler. BA, MK
- 35b) Ol anı sök-di. i) O ona sövdü.
- 36a) Beyler tokı-ş-tı. i) Beyler savaştılar. BA, ABE, MK
- 36b) Ol kabug tokı-dı. i) O kapıyı çaldı. MK

Orta Çatı

İşteşlik işaretleyicisi orta çatı anlamının kodlanması için de kullanılabilir. Orta çatı anlamında işteşlik işaretleyicisi fiilin istem bilgisinde dolayısıyla biçim-söz diziminde değişikliğe neden olmaz, fiilin istem bilgisini korur. Orta çatı bundan ötürü üye sayısı ne olursa olsun her fiile uygulanabilir. Ancak fiilin işteşlik ekiyle teşkilinden türetilen orta çatı fiili özne olarak gerçekleşen katılanın eylemi başka bir üyenin yardımını almadan bilinçli ve isteyerek yaptığı ve bundan faydalandığı ya da zarar gördüğü olay durumlarını ifade eder. DLT'de de işteşlik işaretleyicisinin çokça orta çatı anlamı türetmek için kullanıldığı görülebilmektedir. İşteşlik ekiyle işaretlenen orta çatı anlamı çoğunlukla göz ardı edilmiş ve çeviri sürecinde anlam kaybına uğramıştır. (37a)'da söz konusu orta çatı anlamı olmasına karşın cümle yardımlaşma çatı ve yapısının anlamıyla aktarılmıştır. (38a/i)'de orta çatı yapısı eşlik anlamla; (38a/ii) ise sözlüksel işteşlikle aktarılmıştır. Orta çatı işe fiilin etken şekli aynı anlamla aktarılmış, *kêñeşmeş* ile *kêñemek* fiil şekilleri arasında bir fark gözetilmemiştir. Orta çatının dikkate alınmaması kodlanan olay durumunun ve ilgili anlamın kaybolmasına neden olmuştur. (38a)'yı "O benden fikir/ tavsiye aldı." şeklinde aktarmanın dil bilgisel eşdeğerlik açısından daha uygun olacağı söylenebilir. Özellikle (32a)'da anlam kaybının daha yüksek olduğu söylenebilir. (39a/ii)'de orta çatı anlamı isteme kipliğiyle etken çatı anlamıyla, (39a/ii)'de ise edilgen anlamla aktarılmıştır. Bu cümlede muhtemel aralarındaki bir anlaşmazlığın giderilmesi için beye gittiklerinin anlatıldığı söylenebilir. Aynı zamanda *bege tegmek* eşdiziminin sözcük üzeri düzeyde de eşdeğerliği göz ardı edilmiştir.

- 37a) Ol anıñ kaçmış atıg ewr-üş-di. i) Onun kaçan atını geri çevirmekte yardım etti. BA, MK
ii) Atı kaçtıktan sonra atını geri çevirmekte ona yardımcı oldu. ABE
- 37b) Ol meni yoldın ewür-di. i) O beni yoldan çevirdi. BA, ABE MK
- 38a) Ol maña kêñe-ş-di. i) O, benimle danıştı, danıştı, müşavere kıldı. BA
ii) O, bana danıştı. ABE, MK
- 38b) Ol maña kêñe-di. i) O, işini benimle danıştı, görüştü/ düşünüp taşındı. BA, MK
ii) O işini benimle birlikte planladı. ABE
- 39a) Olar iki bege teg-iş-di. i) O ikisi beyin aralarında hakem olmasını istediler. ABE
ii) O ikisi beyin huzurunda muhakeme oldular. BA, MK
- 39b) Ol ewke bar-dı. i) O eve vardı, ulaştı. BA, ABE, MK

DLT'de işteşlik işaretleyicisiyle yoğun şekilde kodlanan işlevlerden bir diğeri de *pekiştirme* (intensive) işlevidir. Bir olayın oldukça yoğun şekilde ve tümüyle gerçekleştiği anlatılmak istenir. Bu özellikleriyle de görünüş açısından bitimlilik işaretler. Çoğunlukla geçişsiz, tek üyeli ve sürerlilik ifade eden fiillerden türetilir. Bu yapı, DLT ve çevirilerinde işteş yapı ve anlamıyla aktarıldığından çoğunlukla anlam kaybına uğrar. (40a)'da *acışmak* fiilinin işteşlikle ilgisi olmamasına, pekiştirme ve bitimlilik ifade etmesine karşın (4a/i)'de hem yapı hem de işlevi açısından Türkiye Türkçesinde dil bilgisel denkliliğinin ve eşdeğerliğinin olmadığı işteşlik yapısıyla aktarılmıştır. (40a/ii)'de ise fiil (40b)'deki etken çatı ve anlamıyla aktarılmış ve aralarında bununla birlikte (4a/iii)'de aynı cümle Türkçeye hem anlamsal hem de dil bilgisel eşdeğerliği olan en uygun yapı ve anlamla aktarıldığı söylenebilir. (41a)'da *erüşmek* fiilinin pekiştirme ve bitmişlik anlamı (40ai)'de kılıcsızlık (unaccusative) yapı ve işleviyle; (41a/ii)'de ise etken çatı ve süreklilik ya da oluş ifade eden anlamıyla eşdeğerlik sağlanmış ancak dil bilgisel çatı büyük bir anlam kaybına uğramıştır. Bu yapı ve cümlenin anlamının eşdeğerinin (41aii) ve (41a/iv)'de sağlandığı söylenebilir. Ekin bu yapılarla pekiştirme anlamının yanı sıra bitmişlik ifade ettiği, işteşlik işaretleyicisinin tek üyeli sürerli bir fiilin görünüşünü bitimlilikle işaretlemek için kullanıldığı söylenebilir. Bu nedenle bu yapılarla bitmişliği ve pekiştirmeyi kodlamak için ayrıca *kamug* ifadesi kullanılmaktadır. Bu çeviride (42a)'da olduğu gibi yapının eşdeğerini sağlamayı nispeten kolaylaştırmaktadır.

40a) Üzüm aç-ş-dı.	i) *Üzümler birbirini ekşitti. ABE
	ii) *Üzüm ekşidi. BA
	iii) Üzüm tamamen acılaştı. MK
	iv) Üzümler iyice ekşmişti. DK
40b) Sirke aç-ı-dı.	i) Sirke ekşidi. ABE
41a) Yâğ erü-ş-di.	i) Yağ kendi kendine eridi. ABE
	ii) Yağ tamamen eridi. MK
	iii) Yağ eridi. BA
	iv) Yağ tamamen eridi. (The butter completely melt). DK
41b) Yâğ erü-dü.	i) Yağ eridi.
42a) Etmek <i>kamug</i> kurı-ş-dı.	i) Ekmek, parçalarının birbirini etkilemesiyle tamamen kurudu. ABE
	ii) Ekmek vb. büsbütün kurudu. MK
	iii) ekmek büsbütün kurudu (ekmeğin her parçası kurudu)." MK
42b) Kuru-dı ton.	i) Elbise kurudu.

İşteşlik işaretleyicisinin salt fiilin görünüşünü değiştiren işlevleri vardır. Türkiye Türkçesinde fiilin sözlüksel görünüşü çoğunlukla zaman ekleriyle işaretlenir. DLT'de işteşlik işaretleyicisi yine ekin kodladığı tekrarlılık ve zincirleme yapı ve anlamlarıyla ilişkisinden ötürü tek üyeli, sözlüksel olarak bitimli fiilleri sürerlilik görünüşüyle işaretlemek için sıklıkla kullanılır. DLT çevirilerinde işteşlik işaretleyicisinin sürerlilik anlamının da kayıplar yaşadığı görülür. (43b)'de bitimli ve tek üyeli geçişsiz *tammak* "damlamak" fiili (43b)'de sürerlilik görünüşü ve anlamıyla kodlanır ancak (43a/i-iii)'de fiilin süreklilik görünüşlü yapısı ve anlamı etken ve bitimli anlamıyla aynı şekilde aktarılmıştır. Cümlenin eşdeğerinin (43a/iv)'deki olabileceği söylenebilir. Benzer durum (44a) için de geçerlidir. Fiilin (44b)'deki etken ve bitimli anlamı işteşlik işaretleyicisiyle teşkil edilen (44a)'da sürerlilik görünüş yapı

ve anlamla aynı aktarılmış ve eşdeğer görülmüştür. Bu ekin sürerlilik anlamının kaybolmasına neden olmuştur.

43a) Suw tam-ış-dı.	i) Su damladı. (Buzdan su damladı.) BA ii) Buzdan vb. sular damladı. ABE iii) Su damladı. MK iv) Su damlıyor ya da su sürekli damladı.
43b) Suw tam-dı.	i) Su damladı. BA, ABE, MK
44b) Tön sedre-ş-di.	i) Elbise seyrekleşti, kalınlığı gitti. BA ii) Elbise seyreldi, dokumasının sıklığı gitti MK iii) Elbisenin kalınlığı gitti ve yoğunluğu azaldı. ABE
44b) Tön sedre-di.	i) Elbise yıprandı, seyreldi. BA, ABE, MK

Karşıttirgenlik

İşteşlik işaretleyicisi daha az sıklıkla *karşıttirgenlik* (anticausative)¹⁶ anlamını kodlamak için de kullanılmaktadır. Karşıttirgenlik en az iki üyeli fiilin nesne gerçekleşen üyesinin silinmesiyle oluşan, özne gerçekleşen üyenin eylemi içkin olarak yaptığı, eylemin bir hedefe doğru yönelmeden kendi kendine, kendi içinde, vücuduyla bütüncül olarak yaptığı olayları ifade eder. Bu yönüyle dönüşlülüğe hem biçim-söz dizimsel hem de anlamsal olarak benzer. Türkçede anafirik zamirlerle işaretlenmeyen dönüşlülük ile karşıttirgen yapıların anlattığı olay durumların çok benzer olduğunu, ancak karşıttirgenlikte dönüşlülükte olduğu gibi eyleminin hedefinin olmadığı, ancak dönüşlülükte kılıcının kendini hedef aldığı, dolayısıyla eylemin etkisinin kendine döndüğü bir durum söz konusudur. (45a) karşıttirgenlik yapısında ve anlamında olmasına karşın (45a/i)'de geçişsiz etken cümle yapısı ve anlamıyla, (45a/ii)'de prototip işteşlik yapı ve anlamıyla, (45a/iii)'de ise edilgen yapı ve anlamıyla Türkiye Türkçesine aktarılmış, söz konusu yapı ve anlam kayba uğramıştır. Aynı şekilde (46a)'da karşıttirgenlik ile etken yapı ve anlam birbirine denk şekilde aktarılmış, fiilin karşıttirgen anlamı göz ardı edilmiştir.

45a) Balıklar emle-ş-di-ler.	i) Yaralılar tedavi oldular. ABE ii) Yaralılar birbirini tedavi ettiler. MK iii) Yaralar ilaçlandı. BA
45b) Men anı emle-di-m.	i) Ben onu tedavi ettim. ABE
45a) Kişi awla-ş-dı.	i) Bir şey üzerine insanlar yığıldı. ABE ii) İnsanlar bir şey etrafında yığıştı. MK iii) Halk toplandı, yığıldı. BA
46b) Añar kişi awla-dı.	i) Halk onun çevresine toplandı. BA, MK ii) İnsanlar onun üzerine yığıldı. ABE

Kopyalama

Anlam kayıplarına neden olan bir diğer önemli husus ise kopyalamadır. Kopyalama hedef dil kaynak dil arasında dil bilgisel eşdeğerlik sağlanamadığında ya da zorlandığında kaynak dildeki kodun ya da yapının aynen hedef dilde kullanılmasını ifade eder. DLT'deki

¹⁶ Bu terim *etkisizlik* olarak Türkçeleştirilebilir ancak terim birliği adına kopyalanmış çevirisi tercih edilmiştir.

işteşlik işaretleyicisiyle teşkil edilen yapılar aynısıyla Türkiye Türkçesine aktarılabilir. Ancak dil içi çeviri olsa bile her iki lehçedeki biçim bilgisel işaretleyicilerle teşkil edilen yapılar her ne kadar benzese de anlamları açısından eşdeğer değillerdir. Sözcüklerin olduğu kadar yapıların da anlamı vardır. Kaynak dildeki bir yapının hedef dile aynen kopyalanması anlam kayıplarının yaşanmasına neden olmaktadır. (12a)'da birliktelik anlamı ve yapısı (12a/ii)'de kaynak dildeki yapının aynen kopyalanmasıyla aktarılmıştır. Ancak (12a/ii)'deki yapı kopyalanması anlamın kaybolmasına neden olmuştur.

- 12a) Olar bal yalga-ş-dı. i) Onlar birlikte bal yaladılar. MK
ii) *Onlar balı yalaştılar. BA, ABE
- 12b) Ayak yalga-dı. i) O kabı yaladı. BA, MK, ABE

Sonuç

DLT'de işteşlik işaretleyicisiyle kurulan yapılar temel işlevi olan işteşlik anlamıyla çoğunlukla çevrilmiş ve yapıların anlamlarının kaybolmasına neden olmuştur. Yaşanan anlam kayıplarının önüne geçmek için kaynak dilin dil bilgisel yapılarının çok iyi betimlenmesi gerekir. İşteşlik işaretleyicisi -(I)ş- biçim birimi Karahanlı Türkçesinde işteşlik dışında çok farklı anlamlarda ve dil bilgisel yapılarda kullanılmaktadır. İşteşlik işaretleyicisi, kurduğu yapılar ve kodladığı işlevleriyle oldukça dikkat çekicidir. Karahanlı Türkçesi ve özelde DLT'de işteşlik işaretleyicisiyle kurulan yapılar ve işlevleri tamamen belirlenemediği için bu durum DLT'nin dil içi ve diller arası çevirisinde dil bilgisel eşdeğerlik sorununa yol açmaktadır. Öncelikle yaşanan anlam kayıplarının önüne geçmek ve Türkçenin günümüz dil bilgisel yapı ve işlevlerini daha iyi anlayabilmek için DLT ve Karahanlı Türkçesinde -(I)ş- biçim biriminin işlevlerinin belirlenmesi gerekir. Yapılan tarihi dil bilgisi çalışmalarında -(I)ş- biçim birimiyle ilgili belirlemeler Kaşgarlı'nın söylediklerinin ötesine pek geçmemektedir. Oysa DLT -(I)ş- biçim biriminin işlev ve yapıları ilgili çok daha fazla belirlemenin yapılabileceği zengin bir dil bilimsel malzeme sunmaktadır.

DLT'deki dil bilgisel eşdeğerlik sorunu ve anlam kaybı sadece -(I)ş- biçim birimiyle teşkil edilen fiil şekilleri ve yapılarıyla sınırlı değildir. Anlam kayıpları ve dil bilgisel eşdeğerlik sorununun çevirinin doğasından kaynaklanan nedenlerle -(I)ş- biçim birimi dışında diğer dil bilgisel biçim birimlerinde de sıklıkla yaşandığı görülmektedir. Bu, Karahanlı Türkçesinin sağlam tarihsel dil bilgisinin yapılmasını gerektirir. Karahanlı Türkçesinin tarihsel dil bilgisi DLT'nin Arapça çevirisinin ya da ikincil çevirilerin dil malzemesi üzerinden değil dil bilimsel kuram ve yaklaşımlardan destek alarak kaynak dil malzemesi üzerinden hazırlanmalıdır. Hedef dil malzemesi tamamlayıcı ve destekleyici bir kaynak olarak kullanılmalıdır. Bununla birlikte dil bilgisel eşdeğerlik sorunlarının ötesinde DLT ve çevirilerinde özellikle sözcük üstü düzeyde de eşdeğerlik sorunlarının yaşandığı, birçok eşdizimin karşılıklarının literal olduğundan yanlışlıklar içerdiği görülmektedir. DLT, başta kültür ve söz varlığı olmak üzere çok farklı açılardan incelenmiştir ancak DLT'ye çeviri bilimi açısından da yaklaşılması gerekmektedir. DLT'nin dil içi ve diller arası çeviri açısından oldukça fazla eşdeğerlik sorunu barındırdığı, DLT'ye çeviri bilimsel yaklaşımın eşdeğerlik ve anlam kayıpları yanı sıra Türkçe dil bilgisi ve söz varlığı ile ilgili bir dizi sorunu aydınlatılabileceği söylenebilir.

Kısaltmalar

BA: Besim Atalay (2013) DLT Çevirisi

ABE: Ahmet B. Ercilasun & Ziyat Akkoyunlu (2014) DLT Çevirisi

MK: Mustafa S. Kaçalın (2019) DLT Çevirisi

DK: Robert Dankoff and James Kelly (1982) DLT Çevirisi

Kaynaklar

- Baker, M.(1992). *In Other Words. A Coursebook on Translation*. Amsterdam: Routledge.
- Bassnett, S. (2013). *Translation studies*. Amsterdam: Routledge.
- Boztaş, İ. (1993). Çeviri, Çevirmen, Dilbilim İlişkisi, Çeviride Eşdeğerlik ve Kayıplar. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10(2), 55-65.
- Catford, J. C. (1965). *A Linguistic Theory of Translation*. London: Oxford University Press.
- Çiftli, Murat (2019). Fiilin Çatısına İlişkin Arapça ve Türkçe Kavramların Karşılaştırılması. *Tasavvur/Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 5(2), 1335-1365.
- Demirekin, M. (2014). *Çeviriyorum. Türkçede Çeviri Sorunları ve Eşdeğerlik*. Konya: Eğitim.
- Demirezen, M. (1991). Çeviride Kayıplar Sorunu. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 1, 115-128.
- Demirezen, M. (1993). Çeviride Eşdeğerlik Sorunu. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 221-230.
- Doğan, N. (2011). *Türkiye Türkçesinde İsteme Göre Anlam Değişiklikleri*. Doktora Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Doğan, N. (2016). Türkçede Orta Çatı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 195-206.
- Ercilasun, A. B. (2020). *Kutadgu Bilig Grameri Fiil*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdal, M. (2004). *Old Turkic Word Formation*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Erten, A. (1993). Çeviri Ediminde Kayıplar Sorunu. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1).
- Evan, N. (2008). R Reciprocal constructions: Towards a Structural Typology. Ekkehard König and Volker Gast (Eds.), *Reciprocals and Reflexives: Theoretical and Typological Explorations* Berlin: Mouton de Gruyter, p. 33-104.
- Gürçağlar, Ş. T. (2022). *Çevirinin ABC'si*. İstanbul: Say Yay.
- Göktürk, A. (2022). *Çeviri: Dillerin Dili*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Hacıeminoğlu, N. (2016). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*. İstanbul: Bilge, Sanat, Kültür.
- Haspelmath, M. & Hartmann, I. (2015). Comparing verbal Valency Across Languages. In Andrej Malchukov & Bernard Comrie (eds.), *Valency Classes in the World's Languages*, Berlin: De Gruyter Mouton, s. 41-71.
- Haspelmath, M. & Müller-Bardey, T. (2004). Valency Change. In Geert E. Booij, Christian Lehmann, Joachim Mugdan, Stavros Skopeteas & Wolfgang Kesselheim (eds.), *Morphology: An International Handbook on Inflection and Word-Formation, vol. 2*, Berlin: Walter de Gruyter, s. 1130-1145.
- Inglese, G. (2022). Towards a typology of Middle Voice Systems. *Linguistic Typology*, 26(3), 489-531.
- Jakobson, R. (1959/2021) On linguistic Aspects of Translation. Lawrence Venuti (ed.), *The Translation Studies Reader*. London and New York: Routledge. 156-62.
- Kâşgarlı Mahmud (2013). *Divanü Lûgat-it-Türk (Çeviri-Dizin)*. (Haz. Besim Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Kâşgarlı Mahmud (2014). *Dîvânu Lugâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*. (Haz. Ahmet B. Ercilasun & Ziyat Akkoyunlu). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Kâşgarlı Mahmud (2017). *Dîvânü Lugâti't-Türk (İnceleme-Tıpkıbasım)*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kemmer, S. (1993). *The Middle Voice*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Koller, W. (1995). The Concept Of Equivalence and the Object of Translation Studies. *Target*, 7(2), 191-222.
- König, E. & V. Gast (2008). Reciprocity and Reflexivity - Description, Typology and Theory. *Reciprocals and Reflexives: Theoretical and Cross-linguistic Explorations. Trends in Linguistics*, Berlin: de Gruyter Mouton, 1-31.
- Ladmiral, J.R. (2012). Genel Çeviribilim Sorunları. İçinde *Çeviri Seçkisi-Çeviri(bilim) Nedir?* (haz. Mehmet Rifat). İstanbul: Sel Yayınları, s. 137-148.
- Levin, B. (1993). *English Verbs Classes and Alternations*, USA: Chicago Universty Press.
- Lichtenberk, F. (1985). *Multiple Uses of Reciprocal Constructions*. *Australian Journal of Linguistics*, 5(1), 19-41.
- Lyons, J. (1968). *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mahmûd al-Kâşyarî (1982). *Compendium of the Turkic Dialect (Dîwân Luyât at-Turk) (Part I)*. (Edited and Traslated by Robert Dankoff and James Kelly). Harvard: Harvard Universty Printing Office.
- Mahmûd el-Kâşgarî (2019). *Dîvânu Lugâti't-Türk*. (Haz. Mustafa S. Kaçalın), İstanbul: Kabcacı yayınları.
- Malchukov, A. (2015). Valency Classes and Alternations: Parameters of Variation. *Valency Classes in the World's Languages*, Vol. 1, Berlin: De Gruyter Mouton, s. 73-130.
- Majid, A. vd. (2011). The Semantics of Reciprocal Constructions Across Languages: An extensional approach. Nicholas Evans, Alice Gaby, Stephen C. Levinson and Asifa Majid (Eds.), *Reciprocals and Semantic Typology* (p. 29-60). Amsterdam: Jhon Benjamins.
- Munday, J. vd. (2020). Munday, J. (2016). *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. Routledge.
- Musaoglu, M. (2003). Türkçede Çeviri ve Aktarma. *Bilig*, (24), 1-22.
- Nedjalkov, I. V. and Nedjalkov, V. P. (2007c). Reciprocals, Sociatives, Comitatives and Assistives in Yakut. İçinde, Nedjalkov (Edt.), *Reciprocal Construction*, (p. 1095-1162). Amsterdam: John Benjamins.
- Nedjalkov, V. P. (2007a). Overview of the Research. Definitions of Terms, Framework, and Related Issues. İçinde *Reciprocal Constructions*, (p. 3-114). Amsterdam: John Benjamins.
- Nedjalkov, V. P. (2007b). Polysemy of Recipocal Markers. *Reciprocal Constructions*, (p. 231-334). Amsterdam: John Benjamins.
- Nedjalkov, V. P. (2007d). Reciprocals, Assistives and Plural in Kirghiz. İçinde Nedjalkov (Edt.), *Reciprocal Construction*, (p. 1163-1230). Amsterdam: John Benjamins.
- Nedjalkov, V. P. (ed.). 2007. *Reciprocal Constructions*,. Amsterdam: John Benjamins.

- Nedjalkov, V. P., and Igor V. Nedjalkov (2007e) Reciprocals, sociatives and competitives in Karachai- Balkar. İçinde Nedjalkov (Edt.), *Reciprocal Construction*, (p. 1230-1281). Amsterdam: John Benjamins.
- Nicklas N. B. (2021). *Voice Syncretism*, Berlin: Language Science Press.
- Nida, E. (1964b/2021) 'Principles of Correspondence', in Lawrence Venuti (ed.) (2021), *The Translation Studies Reader*, (pp. 171-85). London and New York: Routledge.
- Popoviç, A. (1987). *Yazın Çevirisi Terimleri Sözlüğü* (çev. S. Karatay-Y. Salman). İstanbul: Metis.
- Stolze, R. (2020). *Çeviri Kuramları- Bir Giriş* (çev. Emra Büyüknisan). Runik Kitap.
- Taş, İ. (2015). *Kutadgu Bilig'de Söz Yapımı*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Taylan, E. and Öztürk, B. (2017). Türkçe ve Lazcada Çatı Uyuşmazlıkları. In Kansu-Yetkiner, N. and M. Şahin (eds.) *Lütfiye Oktar Armağan Kitabı* (s. 93-108). Ankara: Anı Yayıncılık
- Topra, Funda (2022). Divanü Lugâti't-Türk'te İşteş Çatılı Fiillerden Yola Çıkararak Türkçede İşteşlik Kavramının Fonksiyonlar. 2. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Bilgi Şöleni bildirileri: Kâşgarlı Mahmud ve Dönemi* (28-30 Mayıs 2008) (s. 683-706). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Vardar. B. (2001). *Dilbilim Açısından Çeviri*. Dilbilim Yazıları, Multilingual.
- Yazıcı, M. (2005). *Çeviribilim Temel Kavram ve Kuramları*. Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Yusuh Has Hacib (2005). *Kutadgu Bilig* (çev. Reşit Rahmeti Arat). İstanbul: Kabalcı yayınları
- Zúñiga, F. & Kittilä Seppo. (2019). *Grammatical Voice*. Cambridge: Cambridge University Press.